

TVÅ MÅNADER I RHENTRAKTERNA

UNDER KRIGET 1870

AF

TURDUS MERULA.

V. Lomten

Pris: 75 öre.

Höjaktuingsfulla af
Författariennan.

TVÅ MÅNADER I RHENTRAKTERNA

UNDER KRIGET 1870

AF

TURDUS MERULA.

v. L. van der

STOCKHOLM, 1870.

P. A. NORSTEDT & SÖNER
KONGL. BOKTRYCKARE.

INNEHÅLL.

- I. Resan till Aachen. Westervik. Oskarshamns stadshus. Karlskrona. Vacker sed i Karlshamn. Malmö. Skånsk konservatism. Ångbåten Najaden. Vårt första logis i Aachen. Pris på logis. Prejeri. Enformigt badlif. Kirmessprocessioner. Dålig opera. Spelfärder till Spa. La belle de la saison. Badsällskapet.
- II. Promenad tillurtscheid. Victoriabrunnen och Victoriapark. Slottet Frankenberg. Sagan om Fastradas ring. Misslyckad bal i Kurhaus. Oroande rykten om krig mellan Frankrike och Tyskland. "Il nous faut le Rhin!" fransk politisk trosartikel. En ny la belle. Aachens kyrkogård.
- III. Krigsförklaringen. Franska pressens chauvinism. Ny krigssång i Paris. La gloire och la récolte. Marskalk Le Boeufs mission. Förbittring i Aachen mot fransmännen. Panique bland badgästerna. Tyskar anlända från Paris. Vår värd och hans hustru. Exposition af textila föremål. Canonicus dr Bock. Liturgisk monstermatta. Nya processioner. Första arméuppbådet färdigt.
- IV. Besök i dömen. Carl den stores palatskapell. Porfyrpelare från Egypten och Italien. Pelarnes resa till och återkomst från Paris. Carl den stores reliquier. Koret. Kapellen. Relikskatten. Katolska vallfarter till Aachen. Legender om dömbyggnaden. Monulph och Gondulph. Klostret Jesu Kindlein. Sköna broderier. En konstnärlig guldsmed. Loosberg. Dåliga arrangementer. Sagan om Loosberg.
- V. Fransmännens dröjsmål och tyskarnas kraftiga rustningar. Representation af Hugenotterna. Vandringar i Aachen. Befolkningens tarflighet och arbetsamhet. Saluartiklar. Jesuiterkyrkan. Ursulinernunnorna. Barnens kapell. Ofelbart medel mot verkan af galna hundars bett.
- VI. Massor af militär. Brist på lifsmedel i Saarlouis. Ett underverk. Tyskarne och Rhen.
- VII. Färd till Spa. Rörligt lif. Roulette och trente et quarante. Fruntimrens spelpassion. Rykten om drabbning vid Saarbrücken. Fabelaktiga uppgifter om tyska förluster. Drabbningens reducering till några preussiska kompaniers reträtt. Ankomst till Cöln. Telegram om kronprinsens af Preussen seger vid Weissenburg. Passvisering. Hotel Müller. I Deutz.

Prisuppgifter för tyska krigarne. Johanniter-riddarne. Allmän patriotisk hjälpsamhet. Segern vid Wörth. Landtwehrkaptenen. Te deum i dömen. Museum. Följderna af kejsar Napoleons dröjsmål att anfalla Tyskland. Landtvärnet.

VIII. Färd på Rhen. Drachenfels. S:t Apollinari kapell. Lahneck. Stolzenfels. Kastellanens lofsång öfver Jenny Lind. Transporter af sårade.

IX. Johanniter-riddarnes verksamhet. Boppardboernes välgörenhet. Oupphörliga transporter af sårade. Fransmännens okufliga liflighet. Kejsarinnan Eugenie. Boppard-damernas verksamhet. Transporter af fångar och trupper. Spioner. Ölbrist. Antal af sårade vid Wörth. Förråderi af turcos. Tron på franska vapnens framgång ett misstag.

X. Vandringar. Mühlthal. Vier Seen. Boppardstraktens frukt-rikedom. Franska arméns demoralisation. Boppards inre. Urgammalt värdshus. Märkvärdiga porträtter. Kyrkor i Boppard. Förmodad svensk kyrkobyggnadsstil. Vackra byggnader utanför staden. Kallvattenkuranstalten Marieberg. Dyster stämning.

XI. Afresa från Boppard. Mainz. Mannheim. Theaterhuset. En jesuits predikan. Scen på Mannheims bangård. Berättelser från krigs-skådeplatserna. Transporter. Soldaternas tapperhet å ömse sidor.

XII. Heidelberg. Tyskarne i Nancy. Stämning bland främlingarna i Heidelberg. Polispedantism. Rondel. Kanzel. Molkenkur. Königsstuhl. Ny drabbning vid Metz. Bazaine afstängd från Paris. Oerhörda tyska stridsskaror. Damernas vänlighet mot franska fångarna. Aftonscen i Pension Olinger. Slottsruinerna. Stora vinfatet och katolske presten. Vegetationen i ruinerna. Brist på läkare vid tyska armén.

XIII. Sista aftonen i Heidelberg. Hirschgasse. Philosophenweg. Herrlig tafla. Krigets fasansfullhet. Worms på afstånd. Luther. Frankfurt. Striden vid Gravelotte. En musikalisk elefant. Goethes fäderneboning. Judengasse. Eisenach. Wartburg. Luthers arbetsrum. En eftersträfvad kakelugn. Sångarkrigs-salen.

XIV. Cassel. Exercis. Pågående industriexposition. Nattlig scen i väntsalen i Hannover. Samtal med en Johanniter-riddare om stämningen i Sverige. Mot norden!

I.

Aachen d. 8 Juli 1870.

Så äro vi nu i Aachen efter en fem dagars resa, som dock kunde ha tagit kortare tid om vi gått direkte på Lübeck från Stockholm. Men när man vill undvika den hvarje läkemedel trotsande sjösjukan kan det ha sin fördel, att största delen af resan gå "inom skärs" och litet emellanåt få sätta foten på terra firma, helst då, såsom nu var fallet, resan sker i det herrligaste sommarväder och angenämaste sällskap. Vi togo först i skärskådande den lilla putsade staden Westervik med så rikt blommande vexter bakom de klara fensterrutorna, att jag skulle vilja kalla den blommornas stad; derefter den, tills dato, ännu mindre staden Oskarshamn, som dock, med sin präktiga hamn och sitt herrliga läge, verkligen synes vilja "blive noget af". Den är en ung fyr, som, att dömma af de utstakningar till byggnader och anläggningar man redan får se, tyckes vilja taga försteget framför sina grannar. Ännu så länge råder stor oreda i den unga stadens yttre; de flesta husen ligga såsom af en slump nedfallna på sina platser, än här och än tvärs; men det reder sig väl med tiden. Såsom betecknande för det unga samhället vill jag anföra följande.

Den nyligen affidne possessionaten H., egare till nästan halfva staden och en ifrig befordrare af dess framåtgående, att icke säga framåtspringande, hade testamenterat en fond till uppbyggande af en kyrka inom stadens område, ty ett Herrans tempel fanns och finnes der icke ännu på närmare håll än en half-timmes väg. Men det förefanns ock en annan brist inom f. d. köpingen Döderhultsvik: man hade der icke ännu ett stadshus med thy åtföljande rymlig danslokal. Trots testamentets föreskrift, användes fonden, efter ifriga öfverläggningar, till stadshus, och kyrkan fick stryka på foten. Vid första maskerad-

bal, som gafs i det nya stadshuset, klädde en resande sig ut till kyrktorn, i akt och mening att dermed slå Oskarshamnsboernes samveten; men de läto sig häraf icke skrämmas utan dansade muntert i sin rymliga sal och bjödo främlingen på champagne.

Olika tider, olika seder! Förr, när ett samhälle bildades, samlade man sig kring kyrkan. Nu samlar man sig till kommunalstämma och dans, och kyrkan får bida, till dess man hunnit resa skolhuset, lasarettet och stadshuset.

Om Kalmar med sina vackert planterade vallar och sitt ärevärdiga gamla slott är så mycket redan sagdt att jag blott vill göra en fråga: månne det icke vore möjligt att en omnibus, gående mellan hamnen och slottet, kunde finnas tillgänglig på de tider, då ångbåtarna komma, lägga till och dröja en eller annan knapp timme? Resande kunde då få tillfälle att bese det nyligen restaurerade "Konung Eriks gemak", ett rum, som, efter hvad man säger, knappast lärer ega sin like inom Europas många slott och borgar.

Karlskrona med sina oproportionerligt breda gator, kantade med låga boningshus, gör på främlingen ett mindre angenämt arkitektoniskt intryck; men mötes man der af goda vänner och gästfria hem, lemnar man den friska sjöstaden med behagliga minnen.

Vackrast af de kuststäder vi besökte är onekligen Karlshamn med sin herrligt grönskande park och i öfrigt täcka omgifningar, sina doftande lindalléer kring det stora torget samt många väl underhållna, i angenäm stil uppförda boningshus och villor. Der råder den fromma seden, att man om lördagskvällen samlas på kyrkogården för att pryda hädangångne anförvandters och vänners grafvar med blommor och kransar. Vi fingo bevittna en sådan scen. Det var en lördagskväll. Kyrkogården hvimlade af qvinnor och barn, medförande fyllda blomsterkorgar. Taflan var intagande fridfull. Det gick så mildt, så stilla till, detta bestyr; det föreföll som ett förtroligt, tyst umgänge med vännerna som gått förut, en fortsatt omsorg om dem, så att deras hvilorum på den inträdande sabbatsmorgonen måtte fyllas med blomdoft.

I parken lustvandrade andra grupper, väntande att få höra näktergalen slå sina slag. Men han teg denna qväll. I stället lät trädgårdssångaren, en annan liten fogel, hvars sång närmar sig trastens, höra sig, drillande så klart och ljuft, att man

rätt gerna kunde tro det vara Spinarosas sångare, som så uppenbarade sig.

Är Karlshamn en intagande stad, så är deremot Trelleborg det icke. Men för kontrastens skull var det roligt nog att se en stad med envåningshus, så låga, att man måste böja sig för att komma in genom porten, de flesta uppförda af kiselsten, lera och korsvirke. Stadens enda stora gata, som sträcker sig längs efter densamma, begränsas åt landssidan af böljande sädesfält, vittnande om välmåga. Men skönhetssinnet har ingenting haft att skaffa med Trelleborg, och för våra hörselorganer blef slamrandet af träskorna, när pojkarne sprungo i kapp på den långa träbron, som likt en vågbrytare skjuter ut i öppna sjön, komiskt tröttande.

Det gamla stadshuset i Malmö med sin Knutssal, som enligt skåningarnes påstående i allo öfverträffar stora börssalen i Stockholm, är fördelaktigt restaurerad; men bland sinnebilderna på taket finnes ännu, bakom rättvisans vågskål, en bila, en högt uppsatt, om ej högljudd, protest från detta samhälle emot dödsstraffets afskaffande. Ännu ett annat bevis på att Malmöboerne hålla fast vid det gamla fingo vi, då vi i ett gathörn möttes af en brandvakt med lång rockkrage, gaffel i ena handen och staf i den andra, skrikande gällt: "klockan är tio slagen". Vi stannade, förvånade betraktande denna — såsom vi tyckte — uppenbarelse från hänsvunna tider; mannen, troligen besvärad af den oväntade uppmärksamheten, stannade också, med gapande mun, rådvill om han skulle fortsätta eller ej. Slutligen grep han sig dock an, och, efter det han med bister min mumlat några för oss obegripliga ord, skrek han åter sitt: "klockan är tio slagen!" och lunkade i väg.

Och så farväl, du sista, svenska stad! Vi befinna oss nu på dansk botten. Af "Kongens by", som så vänligt inbjudande ställt sig vid Sundets kant, hunno vi emellertid blott taga de yttre konturerna vid Toldboden i sigte, enär vi icke dröjde der längre tid än som erfordrades för att gå från en ångbåt till en annan. Vi fortsätta resan till Lübeck på den halländska ångbåten Najaden, ett utmärkt komfortabelt fartyg, ehuru jag, för kommande passagerares bästa, dristar anbefalla en omsorgsfullare städning i salongerna. I Lübeck, derifrån vi på morgonen afreste med snälltåget, fingos biljetter icke längre än till Cöln; de flesta Aachen-resande torde derföre stannat der öfver natten, för att med följande dagens middagståg fortsätta resan till de

varma helsokällornas stad. Vi funno det likväl för oss bättre, att genast efter ankomsten till Cöln, som skedde omkring kl. $\frac{1}{2}$ 9 på aftonen, fortsätta resan med aftontåget till Aachen, dit vi anlände några timmar senare och togo in på jernvägshotellet, der vi hvilade ut efter resans strapatser. Följande dag gjorde jag, med resguiden i handen, en tur i den till sitt omfång icke stora staden, för att söka en bostad i grannskapet af badhusen, som alla ligga hvarandra temligen nära. *Aachen und Burtscheid. Handbuch für Badgäste und Führer für Fremde von H. Benrath*, är en nyttig hjälp vid en sådan vandring. Här finnes en mängd hoteller, de flesta inredda med lyx och komfort, priserna varierande från 2 thaler till 15 groschen pr dag. Till det senare priset är *Gasthof zum Elephanten* att rekommendera. Läkarne på stället tillråda alltid badgästerna att taga in på de quartiers garnis, som finnas inom *die Badehäuser*; men dessa äro vanligen lika dyra om ej dyrare än hotellerna. Billigast blir alltid privatlogis, som här erbjudes den resande inom minst hvartannat hus i den goda staden. Konsten är blott att väl se sig före. Vi råkade först illa ut. Vi fingo vid Theaterstrasse en rymlig bostad, der vi likväl snart fingo kännas vid, att rullgardiner fattades och att allt hvad till servis hörer var knappt tilltaget. Dessutom hade vi i rummet bredvid oss familjens barnkammare, der fem små barn förde ett väsen och oljud, hvars make jag aldrig gjort mig begrepp om. Barn som skrika på tyska låta bestämdt värre, än barn som skrika på svenska. Och så skrek "Mutter", då hon skulle göra sig hörd, och så skrek "la bonne"; och så skreko "Papa" och tante och slutligen "die Köchin", som äfven ville vara med i laget. Det var ett oväsen omöjligt att uthärda. När då dertill kom en brännande middagssol, för hvilken man icke hade någon utväg att skydda sig, blef det lätt klart för oss, att vi icke kunde stanna kvar. Men då blef det fördubblad skrik och protester, öfvertalningsförsök och krångel som slutade så, att man af oss fordrade sex thaler för detta angenäma dygn, förespående oss, att vi väl möjligen kunde finna något billigare logis "*aber nicht so schön und gut*" som förevarande. Utledsna och trötta gingo vi att göra nya forskningar och funno snart, att stort öfverflöd finnes här på goda och billiga bostäder, om man söker dem på de mindre gator som ligga kring badhusen och i närheten af domkyrkan. Här kan man få bra rum, snygga och väl möblerade för ett pris, vexlande emellan 7

och 13 thaler i månaden. Dock bör man noga förutse och ackordera om allting, t. o. m. om tvätt- och dricks-vatten. Under mina vandringar efter rum fick jag erfara huru bad-gäster på förhand äro utsedda till offer för prejeri. Så snart man uppger sig vara en sådan blir allting dyrare än eljest.

Aachen är icke en badort, der man finner många förströelser. Det är en tråkig plats, der hvar och en går tyst sin väg fram, i undergifven förhoppning att åtminstone återvinna något af en förlorad helsa. Det är en sorglig anblick att se alla dessa bleka sjuklingar, som trängas kring den svafvelångande källan i Elisenbrunnen och promenera eller sitta i den lilla trädgården, under det "die Städtische Kapelle", med långa uppehåll, består en knapp halfannan timmes musik. Man går sedan hem att dricka sitt kaffe, som här beredes på samma sätt, som vi bereda vårt the. En mycket blå mjölk, såsom surrogat för grädde, gör icke detta okokta kaffe just njutbarare. Icke destomindre får man betala en s. k. frukost, bestående af sådant kaffe "mit Brod und Butter", ganska dyrt. När man blir mera hemmastadd kan man dock ställa det bättre för sig. I butikerna kan man få köpa för en pfennig kokande vatten, hvarmed man tillreder kaffe på spritlampa. God mjölk finnes äfven att tillgå morgnar och aftnar. Små mjölkkärror, dragna af hundar, föra från de kringliggande landtgårdarne mjölk till staden. De stanna utanför boningshusen, och under det föraren går in för att afyttra sin mjölk, lägger sig hunden ned att hvila. Både menniskor och djur arbeta här rastlöst. Också säges här råda mycken välmåga och vara billigt att lefva för innevånarne, hvilka till största delen utgöras af industriidkare och arbetare.

I söndags, S:t Peters dag, såg jag stora processioner af några tusen personer, på f. m. i Aachen, på e. m. i Burtscheid, till nämnde helgons ära. Den ena församlingen täflade med den andra i att utveckla kyrklig ståt och lyx. Altaren voro uppförda på gatorna, der gudstjenst hölls, medelst läsning af böner, åtföljda af rökelse, sånger och hornmusik med trumma. Deremellan ringdes med stora malmklockor, likasom man hos oss förr, i småstäderna, ringde på gatorna till auktion. De i processionen vandrande beledsagade ringningen med högt mumlade böner, under det de tummade sina radband. Små, hvitklädda flickor med guldkransar i håret buro blomsterkorgar, ymnighetshorn, förgyllda lam på hyenden och standar med helgonbilder. Huru de orkade med sina bördor, var mig obe-

gripligt. Unga, vitklädda flickor, med orangekransar och slöjor, buro äfven standar, biblar och dynor med heliga insignier. Jag räknade i ena tåget aderton prelater i granna kåpor af guldbrokad, förutom alla munkar och prester med svarta långrockar. Från boningshusens fönster voro stora granna flaggor uthängda der tåget gick fram.

I Burtscheid börjades tåget af några hundra qvinnor, hvilka med klar röst, rent och rytmiskt, sjöngo en fyrstämmig melodisk kantat. När det, om en stund, började regna, sprang man helt ogeneradt in i en portgång med madonnans bild, som var anbragt på en fana af purpursammet med guld. Processionen stannade, och ett tak af paraplyer bildade sig under det sången fortfor att ljuda. Lyckligtvis var det blott en snart öfvergående skur. En prest kommenderade då *Vorwärts* med ljudelig stämma och tåget satte sig åter i gång. Efter åtskilliga ceremonier, hostians visande för allmänheten, svängande med rökelsekar, mareschallers tändande m. m., slutades det hela med gudstjenst i kyrkan. Efter densamma begaf sig ungdomen till pastorshuset, som var utstyrdt med verser öfver porten till den gode herdens ära. Gården var behängd med kransar och guirlander af målade äggskal, tyglappar och glasbitar, liksom på våra midsommarstänger derhemma. Barnen och ungdomen gingo in till pastorn och undfingo en belöning för sin medverkan i högtidligheten. Gossarne fingo hvardera fem groschen; de små flickorna en smörbakelse och en pepparkaka, de större endast hvar sin pepparkaka. Äfven i Burtscheid voro fanor uthängda och i alla fenster sågos tända ljus i granna stakar bredvid bilder af madonnan, Frälsaren, Petrus, eller hvad annat helgon eller grannlåtsdockor man hade att tillgå. I ett fenster såg jag till och med en liten turk af målad gips, sittande med sin pipa framför en pendyl, emellan Petrus och Johannes. "Honny soit qui mal y pense," tänkte jag. Under Kirmessan, som nu pågår, skall hvarje församling ha sin procession. Det lär bli två sådana hvar söndag. På Drisch-plats gifvas under tiden, i för tillfället uppförda tält, alla möjliga slags burleska representationer under en förfärlig trängsel och ett bedöfvande larm. Men oordningar höras icke till. Det stojas till husbehof, men godmodigt.

Operahuset i Aachen är ganska rymligt, vackert, men det sällskap, som för närvarande uppträder under ledning af en fru Oppenheimer, är deremot ganska kient. Vi hörde häromdagen "Robert". En fru Fabbri-Mulder "gasterade" eller "gastade"

såsom Alice. Hon var mycket fet, och då hon sjöng: "Einst wird dir ein wackrer Mann umfassen!" tänkte man ovillkorligt på att hennes Raimbaud måste vara utrustad med ovanligt långa armar. Förste tenoren, hr Grevenberg, var något smärtare än vår Uddman. Han sjöng icke illa, men Roberts parti var honom för ansträngande, så att han tröttnade snart och blef fadd, trots alla sina bemödanden att med lifliga åtbörder intaga publiken och Isabella.

Våra unga lejon inom badsällskapet jemra sig bittert öfver huru tråkigt man har i Aachen. Deras egentliga förströelse består uti att göra utflykter till Spa, för att der vid roulett-bordet eller med trente et quarante fresta lyckans gudinna.

En här vistande militär lär icke haft att beklaga sig öfver denna nyckfulla gudomlighet. I förrgår återkom han till Aachen med en vinst af 30,000 francs, och det lär icke vara första gången han haft en sådan tur. Också var han lejonet för aftonen på senaste balen i Kurhaus. Deremot berättas att en främling, som häromdagen åsåg spelet, blifvit bestulen på 35,000 francs. Spelsalen stängdes genast, så snart han gaf sin förlust tillkänna, och alla närvarande, både herrar och damer, måste underkasta sig visitation af tillstädeskommande polis, men utan resultat. Pengarna voro försvunna. Några äfventyrliga, till Spa nyligen anlända engelsmän misstänkas för stölden. Den, som begått densamma, har troligen haft någon medhjelpare, som ur hans hand mottog plånboken och ögonblickligen begaf sig från orten.

Oftast komma dock ungherrarne mycket modfällda tillbaka från sina utflykter till spelstaden. En ung engelsman, som nyss slutat sin badkur och fått sig tillsänd en rundlig reskassa, ville icke utan ett sista afskedsbesök i Spa begifva sig på hemvägen. Han reste dit, men kom tillbaka — tomhändt! Han telegraferade till London och fick — endast 30 pund st., en otillräcklig summa för en resa och en ännu obetald lång hotelräkning.

En ung, och att dömma af de dyrbara toiletterna, rik wienerdam är *la belle de la saison*. Hon åtföljes af man, tvänne barn och mannens vän, hvilken invigt sig till hennes uppvaktande kavaljer. Han är vacker som idealet för en romanhjelte; den unga grefvinnan är excentriskt elegant, enligt de nyaste parisernoderna. Icke underligt då om allas blickar följa dem, mer än de sjelfva synas önska det.

Att döma af "die Kur- und Bade-Liste" finnas här många svenskar, ehuru namnen stundom äro så förvrängda att blott orden: *aus Schweden* säga oss att vi läsa en landsmans namn. Ryssar och ryssinnor finnas här i mängd, de senare särdeles fula. Några täcka engelska misser och ett par holländskor med hår som rödaste guld äro de enda, för hvilka det lönar mödan att taga upp lorgnetten. För öfrigt är badsällskapet fåtaligt, en följd af den regniga väderleken och den ovanliga kylan. Blir väderleken bättre, så blir det måhända lifligt äfven i det tråkiga Aachen.

II.

Aachen den 13 Juli 1870.

Vi företogo i går en promenad till Burtscheid, en till Aachen gränsande liten, backig, gammal stad, som har sin egen styrelse och ingenting gemensamt med sin granne. De båda grannstäderna hafva dock, genom ömsesidig tillväxt, småningom närmat sig hvarandra, så att den ena nu vidtager der den andra slutar. När man går genom ett af jernban-viaduktens hvalf, är man genast inne i Burtscheid och snart framme vid Victoriabrunnen, äfvenledes en helsokälla, hvilkens svafvelhaltiga, varma vatten drickes under musik om morgnarne från 7 till 8. Burtscheids Victoriabrunnen har den fördelen framför Aachens Elisenbrunnen, att den ligger i en temligen stor park med skuggrika promenader, då deremot den senare har endast en liten trädgård, med några sandade gångar, några orangeträd i gröna baljor och några röda fiskar i en liten springbrunnsbassin, att erbjuda kurgästerna. Burtscheid har en stor rikedom på varma källor, hvilkas temperatur, enligt dr Lersch's uppgift vexlar emellan $21\frac{1}{2}$ till $59\frac{1}{2}$ grader Reaumur, då Aachens hetaste källa, die Kaiserquelle, enligt Liebig, har en temperatur af endast 44^0 R. Läkarne i Aachen påstå likväl, att Burtscheids källor icke äro lika helsobringande som systerstadens, emedan deras vatten icke är lika svafvelhaltigt. Burtscheiderläkarnes utsago känner jag ej; men jag har hört af några kurgäster i Burtscheid, att de befinna sig mycket väl af baden, och att allt, ifrån logis till sjelfva baden, är billigare der, än i Aachen, hvarest man ej vet huru mycket man skall taga för sig. En af våra bekanta, som bott i 14 dagar på hotel Dremel, der hon upptog två små rum inåt en gård, fick igår, då hon flyttade

derifrån, en räkning på 300 Rdr, en nog dryg ersättning för hennes och hennes svenska jungfrus logis och mat. En komité, som i Burtscheid bildat sig "zur Belebung der Burtscheider-saison", säges göra sitt bästa för badgästernas fred och trefnad. Aachens bestyrelse tyckes deremot sofva, så att den icke ens hör det oskickliga skoj och oväsen, som, åtminstone under marknaden, bedrifves på gatorna. Denna bestyrelse tager sin uppgift mycket makligt och tyckes anse den hufvudsakligen bestå uti att låta främlingarne betala bra, utan afseende på hvad de få för sina pengar. Också är missnöjet här allmänt och yttrar sig i både dof och högljudd klagan. Några lefnadslustiga ungherrar, som helst rumla om med de preussiska officerarne, höra dock till undantagen. De se mulna ut endast när papporna icke sända tillräckligt med kontanter. En ung svensk, som vistats här ett helt år och genom fina middagar gjort sig vänner inom den preussiska officerskåren, har blifvit så aacheniserad, att han blott med stor svårighet talar en bruten svenska! Härom dagen hängde dock äfven denne muntre garçon läpp. En preussisk officer hade, med anledning af en tvist dem emellan, gifvit honom valet mellan duell och offentlig afbön. Vår unge landsman valde — det senare, och gaf derpå en splendid försoningsmiddag.

Men — låtom oss från duellmiddagarna återvända till vår promenad i det stilla, fredliga Burtscheids Victoria-park, genom hvilken flyter en varm, ångande bäck, bildad af det från de heta källorna rikt utströmmande vattnet. Denna lilla bäck skär sig en lång, slingrande väg genom Wurm-dalen, der dess rykande böljor begagnas till drifvande af en mängd fabriker. Vacker är den dock icke, denna lilla tyska Acheron, med färg som möjligt bläck. Ofvanom Victoria-parken, på en hög ås, reser sig ett ståtligt kloster. Förbi detta leder oss en smal väg till det lummiga Frankenberg, en gammal riddarborg, som en gång var Carl den stores jagtslott. Burtscheider-skogen sträckte sig på den store kejsarens tid ända fram till Aachen, och den lilla, med vattenliljor öfverväxta damm, som nu omger riddarborgen, var då en insjö, hvilkens klara böljor återspeglade himlen och de sekelgamla ekar, som utbredde sina kronor vid dess stränder. Då man nu ser den enformiga och föga romantiska nejden, frestas man nästan att sätta tro till sagan om Fastradas förtrollade ring. Upptecknad af Alfred Reumont, lyder den sålunda: Carl den stores gemål, den sköna Fastrada,

hade ett svårt lynne och gjorde derigenom många gång kejsaren stora bekymmer och förtretligheter, isynnerhet genom sin stolthet, som åsamkade honom många fiender. Dock höll han henne alltid lika kär och ansåg henne för sin högsta skatt på jorden. Under det han engång uppehöll sig med sitt hof i Frankfurt, insjuknade drottning Fastrada häftigt och dog. Kejsarens sorg var gränslös. Han satt dagar och nätter vid hennes lik; han inbillade sig småningom, att hon icke var död, utan blott försänkt i en dödlik slummer, ur hvilken han med de ljufvaste namn sökte väcka henne. Denna föreställning fick slutligen en sådan makt med honom, att han icke tillät likets jordfästning. Hans paladiner och hofmän började frukta för hans förstånd, ty han lemnade rikets styrelse vind för våg och hade blott tanke och känsla för sin döda maka, hvilkens redan förmultnande stoft han aldrig lemnade. I denna nöd fick äntligen den fromme erkebiskop Turpin en uppenbarelse, som förklarade den sällsamma gåta, hvilkens lösning ingen kunnat finna. En engel underrättade honom i drömmen, att drottning Fastrada bar gömd i sitt hår en ring, hvarmed hon såväl i lifvet som ännu efter döden oupplösligt band vid sig sin store gemål. Följande dag, då erkebiskopen infann sig hos kejsaren, bemäktigade han sig i hemlighet den undergörande ringen under det kejsaren låg knäböjd vid likets fötter. Från detta ögonblick var kejsaren åter sig sjelf; han reste sig upp med ens och det var honom så, som hade han vaknat ur en sällsam dröm. Han gaf genast befallning om den aflidnas begrafning, som egde rum med oerhörd prakt. Inhöljdt i purpur och guld nedsattes drottningens lik i S:t Albans kyrka uti Frankfurt am Main, der Carl lät resa ett präktigt monument till den älskades minne. Men hade kejsaren förut varit fästad vid sin gemål, såväl lefvande som död, så ville han numera aldrig skiljas från den fromme erkebiskop Turpin, och han beslöt och företog ingenting utan dennes råd eller medverkan. Erkebiskopen begagnade detta sitt stora inflytande endast för de ädlaste ändamål och till kyrkans fromma, ty han var en god och rätt tänkande man; men hans samvete förbrådde honom dock för att han betjenade sig af hvad han måste anse vara ett gudlöst trolleri. Med sinnet uppfyllt af detta grubbel vandrade han en dag i skogen vid Aachen, dit han ledsagat kejsaren, som begifvit sig till denna ort för att begagna dess källbad. Under sin vandring kom Turpin fram till en sjö, hvilkens klara böljor omslöt en grönskande liten holme.

Han kastade med ett raskt beslut ringen i djupet, och befriade sig så från trolldomen. Men — hvad hände nu? Från den dagen kunde kejsaren icke mera öfvergifva dessa nejder, och nödgades han någongång, för regeringens bestyr, lemna Aachen, så drog honom dock längtan ständigt dit tillbaka. Han lät icke allenast smycka sin älsklingsort med palats och kyrka, utan han lät äfven på den lilla holmen i sjön uppföra ett jagtslott. Här satt han ofta långa stunder, i ostörd ensamhet blickande på den klara vattenspegeln, under det han med sina tankar dröjde qvar vid sälla, förflutna tider eller med en stor andes siareförmåga uppgjorde planer till företag, hvilkas följder skulle sträcka sig långt in i aflägsna sekler. Detta är sagan om Fastradas ring, som dock är fästad äfven vid andra lokaliteter i Tyskland.

Det nuvarande slottet Frankenberg, en gammaldags ståtlig byggnad med tvenne torn, är en restaurerad riddarborg från 13:de århundradet, som fordom tillhört familjen Mérode-Frankenberg men nu öfvergått i andra händer. Ett af tornen säges qvarstå från Carl den stores tid. Det ser också uråldrigt ut, detta fyrkantiga gråstens torn med sina smala fönster, rikt omslingade af murgrönsrankor. Genom en lång poppelallé kommer man in på en kringbyggd, af små torn flankerad förgård, derifrån en vacker stenbro leder öfver till holmen. Under brons hvalf seglade fram en hel svanfamilj, bestående af pappa, mamma och två "grimme ællinger". De tycktes trivas godt i det lilla träsket, hvars hela yta var belagd med en matta af gröna neckrosblad med gula blommor. Den gröna vassen kring stränderna synes betänkligt frodas och inkräkta mer och mer på den forna sjöns område. Likväl sågs vattnet kristallklart, när man vek undan neckrosbladen, och då vi med en käpp ville mäta djupet, nådde vi ej botten. I parken betäcktes jorden öfverallt af murgrön. Den växer här som ljungen i våra skogar, men nöjer sig ej med att ödmjukt stanna vid trädens rötter, utan klänger sig djerft uppför deras stammar, omslutande dem med tyrannisk ömhet. Jag såg en stor cypress så omslingrad af murgrön, att den icke längre förmådde hålla sin stam upprätt, utan böjde sig mot jorden, nedtyngd af slinger- vextens täta massor. Frankenberg är nu helt nära omgifvet af fabriker med rykande skorstenar, från hvilka profana byggnader det forna feodala slottet skiljes endast genom några rader höga popplar och en liten, obetydlig park af almträd. Det står der

som en representant af en fattig, resignerad, sysslolös gammal ädling, midt ibland en hop grofva, bullersamma, driftiga, opoetiska arbetare. Ännu ett sekel, eller möjligen blott ett halft, och den lilla sjö, i hvilkens djup Fastradas ring ligger begravnen, skall hafva igenvuxit till en ängsbit och blott fortleva i sagan. Och det lilla slottet? skall det emancipera sig till ett hotel, eller skall det förena sig med sin omgifning och blifva en fabriksbyggnad? Troligen det senare; ty med försvinnandet af den lilla sjön skall det äfven förlora hela sitt behag.

I går bevistade vi en misslyckad bal, eller "Tanz-Reunion," arrangerad af den s. k. Casino-föreningen i Kurhaussalen. I förbigående vill jag nämna, att i Aachen lärers finnas icke mindre än 112 olika föreningar, bland andra en *för att gå!* Då vi infunno oss på balen, kunde jag ej räkna flere än sju herrar och tre fruntimmer, de förre läsande tidningar, de senare sittande vid en af de stora öppna glasdörrarna, hvarifrån svalka inströmmade i salen. Orchestern spelade dans efter dans, men då ingen af "sällskapet" hörsammade dess uppmaningar, blefvo musikanterna rasande och slöto engång en vals med så grundligt raspande stråktag och öfverslagstjut af klarinetten, att ett par allvarsamma herrar utbrusto i skratt och ungdomen började applådera. Efter kl. 9 hade samlingen ökat sig något. Toilettorna voro mycket anspråkslösa. En enda olycklig herre hade infunnit sig i svart frack, hvit vest och glacéhandskar. Han såg generad ut, kröp i ett hörn och förfogade sig snart bort.

Slutligen inträdde en ung dam, klädd i långsläpande purpursammets klädning och åtföljd af trenne, som det tycktes, ännu omyndiga moskoviter. Musiken fortfor att med åter tillkämpadt lugn låta höra sina valser och polkor. En af de unga ryssarne drog på sig ett par ljusgula handskar, snodde upp sina likaledes ljusgula, tunna mustacher och hvirflade af tillsammans med den purpursammetsklädda damen ett par hvarf kring salen, hvardera fullkomligt obekymrade om musikens takt. Dem följde ett svenskt par, ståtligt och elegant. Med denna lilla svenska seger öfver arffjenden var balen slutad. En mycket lyckad tillställning!

Ett par dagar derefter fick jag veta, att den purpurklädda var en s. k. kameliadam från Petersburg, hvilket naturligtvis blott ökar det lysande i hela tillställningen.

Menniskorna hafva blifvit uppskrämda af oroande nyheter om snart utbrytande krig emellan Frankrike och Preussen.

Värdinnan på det hotel, der vi äta vår middag, en vänlig och snäll matrona, gråter och är utom sig af oro och bekymmer. Hennes äldste son, hennes älsklingsbarn, en vacker, hurtig yngling, måste ut i händelse af krig. Hans broder och systrar äro ock bekymrade; men sjelf är han glad och vid godt mod. "Il nous faut le Rhin!" sade denna morgon en fransyska till mig. "La guerre est un fléau; mais après tout, il nous faut, du moins, la rive gauche du Rhin!" I detta fall tålde hon ingen motsägelse, så älskvärd hon i öfrigt än var, och då hon märkte att hon icke lyckades få mig att gå in på sin åsigt, sände hon mig Victor Hugo's skildringar från en Rhenresa på 1830-talet, i hvilka han framställer fransmännens rätt till venstra Rhenstranden såsom obestriddig och det förhållande som nu existerar såsom onaturligt. "Svenskarne komma väl att stå på vår sida?" yttrade, å sin sida, en preussisk militär. "Kommer aldrig i fråga," svarade häftigt en ung svensk, "dertill ogilla vi allt för mycket tyskarnes beteende emot Danmark!" Jag tror dock knappast att preussaren förstod den unge entusiastens knaggliga tyska, eljest kunde här ha blifvit spelad en liten förpjes till kriget.

Badsocietén har i dessa gjort både en förlust och en vinst. Den vackra grefvinnan, som med sina excentriska toiletter lifvade den föga brokiga tafla, man här dagligen skådar, har plötsligt lemnat Aachens källor, för att vid en mera besökt badort etalera sin lyx och hålla sin goda helsa vid magt, medtagande man, barn och uppvaktande kavaljer. Men i detsamma denna stjärna försvann från svafvelångornas horisont, framträdde på den en annan, icke så bjert lysande, men lika vacker. Den sköna okända ser smäktande ut och släpar på en sjuk fot. Äfven hon har en trogen kavaljer, en ung läkare, och då han går vid hennes sida, uppmärksammande hvarje hennes ord, blick och steg, iakttagar han en sådan ömhet och försigtighet i sitt beteende, att han icke ens vågar stiga med hela sin fot på marken, af fruktan att det kunde göra ondt i hennes. Han framglider derföre elastiskt på tåspetsarna. Frågar någon honom hans patients namn, svarar han med mystisk mine att han icke vågar yppa det, att hon förklarar sig vilja vara fullkomligt inkognito. Den mystiska damen visar sig emellertid öfverallt, sitter i sina rum vid öppet fenster, omgifven af blommor, frukter och konfektyrer, åker ut med sin läkare, men är otillgänglig för alla andra.

En äldre rysk dam, med lekattsögon, trodde den sköna okända vara en f. d. dansös från Berlin, nu gift med en mycket rik, gammal man.

Som Aachens omgifningar intressera mig mer än dess badsocieté, företager jag mig dagliga utflygter än åt ett än åt ett annat håll. Då jag häromdagen begifvit mig ut för att bese det slottslika fängelse, man nyligen uppfört utom staden, vek jag äfven in på den midt emot liggande katholska kyrkogården. Det är en vacker, fridfull, grönskande plats, omhägnad af en hög mur, så att man icke störes derinom af världens larm och rastlösa buller. Höga, mörka cypresser och granar samt lum-miga hängaskar skänka en rik skugga, friska rosor blomstra yppigt på grafvarna, och murgrönan slingrar sig vänligt kring de vackra marmor- och sandstens-monument, som redan blifvit resta i otalig mängd. Man går mellan rader af leende englar, sörjande genier, fridens dufvor och trons kors. Den unkna svafvellukt, man öfverallt inandas i Aachen, är här alldeles försvunnen. Träden rensa luften och tusentals blommor blanda sina ljufva ångor med barrens friska aromer. Vi dröjde qvar länge, och slutligen uppgick månen, kastande sin magiska belysning öfver denna bildstodsverld med sina cypresspyramider. En dansk, som gjort oss sällskap, sade att han fann denna kyrkogård vackrare än den berömda Assistenskyrkogården i Köpenhamn. En äldre man i grof blus var ifrigt sysselsatt med att putsa en blomsterprydd graf. Vi tilltalade honom och fingo veta att han var gårdsdräng på det närliggande Maria Hilfs hospital. Der hade äfven sex hans systrar varit sjuksköterskor. Alla hade de dukat under för ansträngningarna i sitt farliga och mödosamma kall och gömdes nu under den grafkulle, brodern vårdade så fromt. Det var hans förnöjelse på lediga stunder.

Några dagar senare. Mycken nedstämning råder här; trup-perna mobiliseras, fruntimren gråta. En ung tyska, som i förra kriget förlorade sin äldste broder, berättade mig under tårar, att trenne hennes bröder nu skulle ut. "Vår kung har ej kunnat låta sig förolämpas, han måste upptaga det krig, Frankrike påtvingat honom!" menade hon och utropade derpå: "Ach, die Franzosen, die Franzosen, mit Ihrer Eitelkeit!"

III.

Aachen d. 18 Juli 1870.

Då jag i mitt senaste bref talade om den fruktan och oro, som här rådde för ett stundande krig, trodde jag ej att olyckan stod så nära för dörren, att krigsförklaringen redan var afgifven. Fransyska blad för den 16:de tillförde oss denna sorgliga nyhet, och det är förfärande att se med hvilken hetsighet den franska pressen uttalar sig för kriget. Äfven sansade tidningar, som förr uttalat sig för freden, ha nu slagit om och skrika lika vildt på krig som de, hvilka varit värst chauvinistiskt sinnade. Landsortsbladen instämma ock i härropet, jubla och hota och mena att Frankrike "icke ämnar ge någon pardon förr än det tvungit Preussen "à rentrer dans ses limites primitives". Utom det att parisarne, såsom det berättas, i tusental gå kring gatorna och af full hals skrika: "Mourir pour la patrie!" eller: "Vive la guerre! à bas la Prusse!" så ha de redan fått sig en ny, patriotisk sång, som ytterligare eldar sinnena. Den lyder:

Oui, guerre à l'étranger! lève ton bras o France,

Retrouve ton souffle puissant!

Le moment est venu de venger ton offense

Sur le dos d'un peuple insolent!

Dans les jours de danger, la guerre c'est la vie,

D'esclaves elle fait des peux;

Il est beau de mourir en vengeant sa patrie

Et les soldats n'ont pas d'âieux.

Aux armes! Volons aux frontières!

En avant, citoyens!

Debout les âmes fières!

Aux armes, plébeiens!

Och hvarföre, frågar man sig, hvarföre allt detta? Emedan en prins af Hohenzollern samtyckt att bli konung i Spanien? — Men — han har ju afsagt sig denna sin thronkandidatur! "Men preussiske konungen har skymfat franska nationen, då han vägrat höra vårt sändebud!" genmäla fransmännen, och — "la gloire, c'est pour nous plus que la vie!" Och derföre skola nu tusentals menniskolif uppoffras, skördar och egendom förtrampas och förstöras! — "Mais la récolte sera en tout cas mauvais en France cette année!" invände lifligt en fransman. Kriget skulle således, såsom engelska bladen oförtäckt uttala, endast vara ett sätt att sysselsätta franska folket, att vända blickarna utåt. Ha de då redan glömt Mexiko!

Samma dag som krigsförklaringen beslöts, hade kejsarinnan, efter en gala-middag på Tuilerierna, i alla de inbjudnas närvaro och med sin son vid sin sida, mycket upprörd yttrat till marskalk Le Boeuf: "Le sort de la France et la couronne de mon fils sont entre vos mains" *).

Här i Aachen råder äfven, naturligtvis, mycken uppståndelse, och förbittringen emot "die Eitelkeit der Franzosen" ger sig luft genom enthusiastiska "Hoch" för gamle kung Wilhelm och genom ogillande yttranden mot franska regeringen och franska pressen, som sägas uppreta franska folket, "ty folket der vill lika litet krig som vi!" säga många tyskar. Deri torde de ej ha så alldeles orätt, ehuru "la paix" är ett ord, som för närvarande ej får nämnas i Frankrike. Här vandra också sjungande skaror genom gatorna. Synnerligast har detta egt rum nätterna efter den 16:de. Detta synes mig dock mera vara en följd af skållande emellan kamrater, som nu gå att skiljas, än egentliga opinionsyttringar. Folket är mera passivt, ehuru man i allmänhet är förbittrad emot Napoleon.

På en af de förnämsta restaurationerne hade härom qvällen höjts enthusiastiska "Hoch" för kung Wilhelm och "ner med Napoleon!" En fransman, som ansåg sig pliktig att försvara sitt lands ära, rusade upp och skrek i sin ordning allt hvad hans lungor förmådde: "à bas la Prusse! à bas la Prusse!" hvilket hade till följd att han temligen brådstörtadt afskedades ur lokalen.

En allmän bestörtning och nedslagenhet råda här äfven bland främlingarna. De skynda i massor att lemna Aachen. Jagade af panisk förskräckelse för det fruktade anfallet af fransmännen, hafva engelsmän, holländare, belgier, ja äfven tyskar hufvudstupa begifvit sig härifrån. I förrgår förlorade Hôtel Dremel 100 gäster. Hotelvärdarne äro alltså icke de minst bedröfvade. Alla fransmän ha lemnat Aachen utom en äldre fru, som här inväntar en sin dotter. Då jag i går besökte henne på Hôtel Dübigk, var der helt tomt och öde. Tusen rykten korsa hvarandra. En säger sig ha hört, det ordres kommit till Cöln att staden skall proviantera för tre månader, en annan påstår att den skall utrymmas; en tredje har fått bref om att jernvägarne till Belgien äro upprifna; en fjerde vill veta att fransmännen öfvergått Saarfloden och att en drabbning redan

*) Frankrikes öde och min sons krona ligga i era händer.

egt rum o. s. v. Franska tidningar för den 17:de tala deremot om ett preussiskt infall vid franska gränsen och jernvägens upprifvande vid Lille. Här hafva oron och villervallan ökats af den omständigheten, att inga enskilda telegram under dessa dagar fått afsändas eller emottagas. För att få del af de offentliga telegrammen har man nödgats betala ganska höga afgifter, äfven på ställen der de eljest gratis utdelas. Nätterna igenom vandra kring gatorna skaror, sjungande eller skrikande fosterländska sånger, och i morse intågade, med flygande fanor och under ändlöst jubel, en hop unga tyskar, som hufvudstupa begifvit sig hit ifrån Paris, för att låta inskrifva sig såsom frivilliga i den tyska armén. I morgon skola några afdelningar tåga ut härifrån. Vår värd, en ung man, nyligen gift och sedan trenne månader bosatt i ett förhyrtdt hus, det han med stora kostnader reparerat och der han uppslagit sin tapetserareverkstad och salubod, måste lemna allt och gå ut i kriget. Han blir troligen ohjelpligt ruinerad. Så fruktar han sjelf. Den arma hustrun gråter och hennes gamla mor är utom sig af sorg. I förra kriget förlorade hon en son, och nu skall hon skicka ut tre! Det är förfärligt att se tillrustningarne till ett krig på så nära håll och höra all klagan och jemmer. Visst finns här ock unga män, som glada gå ut i striden, men de höra till fåtalet.

En exposition af drägter och tyger, som begagnats eller fortfarande begagnas för liturgiska ändamål, eger f. n. rum här, men tyckes vara föga besökt. Åtminstone gingo jag och den gamla fransyska damen, om hvilken jag förut talat, en hel förmiddag der alldeles ensamma. Den exponerade samlingen eger ganska stort konsthistoriskt och kulturhistoriskt värde, äfven för andra än bigotta katoliker, hvilka dock väl finna sig särskildt uppbyggda af att se t. ex. en trasig och smutsig tygbit, som legat såsom omslag kring en, domkyrkan i Aachen tillsänd, relik. Af sjelfva relikskatten får man här intet se. Men den lärde canonicus dr Franz Bock, hvilkens bekantskap jag gjort, har erbjudit sig att, när vi så önskade, sjelf föra oss omkring i münstern, för att beskåda alla de herrligheter som der sedan sekler hopats. Och bättre ledsagare kan man ju icke önska sig än den man, som utgifvit, jemte flera andra lärda arbeten, "*Der Reliquienschatz des Liebfrauen-Münsters in Aachen*". Han visste att vår konung eger en utmärkt samling af konstföremål och var synnerligen intresserad af att få upplysningar om Upsala och Lunds domkyrkor. Det är just han som

föranstaltat den ifrågavarande expositionen, för att derigenom söka vinna medel "für die Stylgerechte Restauration mancher Alterthümer des Münsterschatzes". Men hvem har nu ro att gå och se på korkåpor, biskopsmössor, altardukar, spetsar från 1500-talet, m. m. sådant, då sinnena äro fulla af oro öfver kriget och dess oberäknliga följder? På dr Bocks uppmaning måste jag dock noga betrakta en mycket stor, fyrkantig matta, som af Aachens damer blifvit broderad och skänkt till koret i münstern. Kompositionen var följande: I midten sågs ett grönskande, tre alnar högt, kunskapens träd på godt och ondt, prydt med lysande frukter och en brandgul orm, som slingrade sig uppför stammen. En hvit måne och en gullgul sol, stora som desert-talrikar, syntes på ömse sider om trädet. Kring detta mittel- och hufvud-parti var broderad en fyrkantig ram, framställande zodiakens tecken. Ytterligare fanns kring denna en annan bred ram med de fyra elementen i hörnen, utgörande ändpunkterna för långa remsor, der man såg fiskarne i hafvet, foglarne i luften och allehanda djur, krälände på marken. Det rytande lejonet, elefanten, kamelen, åsnan, m. fl. sågos här afbildade, och emellan djuren framträdde åskviggas, eldslågor och andra konstiga figurer, som fått till sin uppgift att föreställa luft, jord, eld och haf. Mattan i sin helhet tog sig emellertid ganska bra ut. Den var, om man så vill, kolossalt egendomlig och ett hedrande bevis på aachendamernas flit och ihärdighet. Preussens drottning har äfven sytt några stygn på denna monstermatta, mera njutbar för den liturgiska än den konstnärliga fantasien.

I går egde åter tvänne stora processioner rum med gudstjänst på gatorna samt ljus och blommor i fenstren. Kyrkorna äro hvarje timme på dagen öfverfyllda med skaror af bedjande, och ljus brinna till madonnans ära, hvilkens bistånd ifrigt anropas. Jag gick i morse för att höra skolgossarnes vackra ottesång i kyrkan och fann det stora sidokapellet uppfyllt af knäböjande. Det var vackert att höra barnens skära röster och att se den djupa andakt, som rådde hos den församlade mängden, på hvilkens ansigten förtviflans uttryck omvexlade med undergifvenhetens och förtröstans hänförelse. Första uppbådet, den yngsta afdelningen af det 22:dra regementet, skall redan i dag härifrån afmarschera. Den kommenderande regementschefens fru följer sin man till slagfältet. Han ser allvarlig och duktig ut, denne, som det tyckes, ännu temligen unge chef.

IV.

Aachen den 22 Juli.

Härom dagen fingo vi en inbjudning från canonicus Bock att i sällskap med en rumänisk f. d. minister och en spansk hidalgo bese dömens relikskatt.

Det gamla templet, invigdt 804 och af högt intresse, är mera besynnerligt än vackert och dessutom för närvarande under reparation, en i många afseenden obehaglig omständighet för besökande. Den del deraf, som Carl den store lät uppföra, det s. k. palatskapellet, är en oktagon i rundbågstil och afdelad i trenne våningar med ett högt, fyrkantigt klocktorn och portik. De porfyrpelare, som föreställas uppbära de öfre våningarnas hvalfbågar och som passa illa samman med de förfärligt tjocka murade nedersta pelarne, på hvilka hela hvalfvet i verkligheten hvilar, stå der endast för syn skull; ty då fransoserne, på den tiden de voro herrar öfver venstra Rhenstranden, plundrade münstern på dess porfyrpelare och läto släpa dem till Paris, höll hvalfvet sig lika godt dem förutan. När Tyskland återfick Aachen, fick domkyrkan äfven igen sina granna pelare, som, nypolerade, åter insattes på sina platser efter pariserfärden. Hvad skulle de icke kunna ha att förtälja för "digteren Andersen", ända från sina första färder från Egypten eller Italien, de som sett trettiosju kejsare krönas, efter det de stodo på vakt kring Carl den stores graf! De kunde titta ner i grafven när denne anno 1001 af Otto III öppnades och man fann den store kejsarens lik, sittande på en marmorstol, med spira i högra handen, guldkronan på hufvudet, svärdet på ena knät och evangeliiboken på det andra; de kunde omtala huru man beröfvade honom alla dessa sina egodelar och huru kejsar Fredrik Barbarossa 165 år senare, efter det påfven Paschalis förklarade Carl den store för helgon, i biskoparnes af Cöln och Lüttich närvaro för andra gången lät störa den hädangångnes ro i grafven och flytta liket i en kostbar kista. De kunde kanske äfven berätta hvar den verkliga grafven funnits, ty det är icke konstateradt att den golfsten i kapellet, på hvilken nu läses: *Carolo Magno*, också täcker den store kejsarens grafställe.

Det på 1400-talet i spetsbågstil uppförda koret med sina oproportionerligt höga men vackra fenster sticker egendomligt af mot det tunga kapellet. Det är som om man vandrat genom grafvens mörker till uppståndelsens ljusskimrande boning! En krans af kapeller omgifver den äldsta delen af dōmen. Sancta

Annas — Jungfru Marias moder — kapell är ett af de äldsta; ungerska kapellet, grundadt 1372 af ungerske konungen Ludvig I och ombygdt 1748 af Maria Theresia, är det praktfullaste. Det restaureras nu, får ett kolossalt spetsbågsfenster och blir ljusst och herrligt, när en mängd gamla byggnader, som under seklernas lopp klamrat sig fast kring detsamma, hinna rifvas. Ett af de gamla kapellen är till sin yttersida nu fullkomligt färdigt och prydes af otaliga helgonbilder. Jag har uppmärksamt följt uppsättningen af dessa gipsfigurer. Jag har sett huru de dag för dag sväfvat högre och högre upp, efter att först hafva legat i den mjuka gräsmattan vid kyrkans fot, der de togo sig mycket fromt ut, hvita och långsträckta med biblar i händerna.

Men jag skulle ju se relikerna, och stiger derföre in i sakristian, der dörrarne till ett väldigt antikt skåp uppslås och silfver, guld och ädla stenar stråla mot oss som firmamentets oräkneliga stjernor. Samlingen består af monstranser, biblar, kalkar, biskopskräcklor, oblatsdosor, relikskrin m. m. I ett annat skåp förvaras Carl den stores hufvudskål och högra armpipa. Att dömma af dessa kvarlevor måste Pepin den lilles son ha varit en jättefigur. Hans krona, spira, dolk, evangeliibok och pilgrimspåse förvaras här. En låda med halskedjor och andra antika nipper förvarades här äfven. I ett tredje skåp fanns en massa smärre relikskrin. Klockaren gjorde sig mycken möda med att upprepa för oss: "Här är spetsen af en spik från det heliga korset, här är en af den heliga Katharinas tänder, här är en bit af svampen, som räcktes Frälsaren på korset, den helige Bartholomäi hår, en benskärfva af den helige Simons arm, en länk af jernkedjan med hvilken den helige Petrus var fängslad", o. s. v. i oändlighet. Hvarje benskärfva, hårttest, tyg- eller jernbit förvarades i de dyrbaraste infattningar af guld, silfver, ädla stenar och äkta perlor.

Hvilka oerhörda rikedomar förvaras icke i de katolska katedralerna! Jag vill minnas att jag såg i Cölnerdömen en kalk af guld med infattade ädla stenar, värderad till tre millioner francs. Och huru många millioner gnistrade väl här mot våra blickar? Den rumäniske bojaren mönstrade allt med kännareblick. Hans fina fingrar, med långa, spetsiga, omsorgsfullt vårdade naglar, vidrörde pröfvande pergamentet i de sekelgamla, rikt infattade biblarne, och han utlät sig med afgörande ton än om miniaturmålningarne, än om filigramsarbetet, icke all-

tid till canonicus Bocks belåtenhet, såsom t. ex. då han förklarade en antik pjes eftergjord.

Hvart sjunde år vallfärda troende pilgrimer till Aachen, för att se relikskatterna, som då förevisas gratis. Då öppnas alla skrinen, undantagandes det, hvari Carl den stores ben förvaras, och man får se jungfru Marias lintyg, Christus-barnets linda m. fl. af de s. k. stora heligheterna. En gång hade 42,000 pilgrimer infunnit sig i Aachen vid en sådan uppvisning och deras besök hade inbringat kyrkan 20,000 guldfloriner. Så stort tilllopp eger numera icke rum, men hvart sjunde år infinner sig dock alltid ett eller annat tusental, och det lär vara en rätt praktfull anblick att se dessa tusentals menniskor, hvar och en med sitt brinnande vaxljus, i vördnadsfull afbidan stående utanför eller uppfyllande dömen och dess alla kapell.

Man håller nu på att inreda ett särskildt kapell i oktagonbyggnadens öfre våning för helgonet Carls räkning, och dit skola alla relikor och dyrbarheter, som stå i samband med den store kejsaren, förflyttas, jemte marmorstolen, på hvilken han satt i sin graf, äfvensom den antika marmorsarkofag, hvari hans ben förvarades innan de lades i helgonskrinet. I nämnda sarkofag, på hvilkens framsida Proserpinas bortröfvande är framställt i basrelief, påstås kejsar Augusti qvarlefvor hafva förvarats.

Naturligtvis har den fromma folktron utsmyckat Aachendömbyggnaden med en hel hop fantastiska legender. Se här några af dem.

Då Carl den store ville på sin älsklingsort uppresa ett tempel till den heliga Guds moders ära, lät han tillkalla mästare och arbetare från Italien, på det att byggnaden skulle blifva den yppersta i sitt slag. Från Rom och Ravenna hemtades pelare och marmorblock, från Verdun qvadersten. Åt Ansigis, abbot i Fontanell i Normandiet, hade han gifvit i uppdrag att utkasta planen, och åt sin förtrogne vän och handseker Eginhard öfverlät han arbetets ledning, då han icke sjelf hade tid att gå omkring, såsom han brukade bland arbetarne, för att uppmåna dem till flit och ihärdighet.

Med hast reste sig kyrkans murar högt öfver de kringliggande boningshusen, och det var redan beräknadt att den skulle bli färdig till Carls återkomst från kriget mot sachsarne — hvilket utbrutit då ännu knappast hälften af münstern var uppförd — då man en dag med förskräckelse märkte att penningarne tagit slut. Det långvariga kriget hade uttömt skatt-

kammaren och ingen visste råd för att fylla denna brist. Sorgsna i hågen sågo Aachens borgare huru en mängd arbetare, i brist på sysselsättning, vandrade bort, huru allt färre och färre händer sysslade vid templet, huru de med stor kostnad från fjerran länder hemtade marmorblocken och porfyrpelarne lågo utan nytta på marken; huru kalkträgen stodo tomma och pass och vinkelmått betäcktes med lager af damm. Då, under denna sakernas ställning, medlemmarne af stadens välvisse magistrat en förmiddag sutto samlade på rådhuset och bekymrade talade om den sorgliga nödvändigheten att låta byggnadsarbetet alldeles afstanna, infann sig en obekant, fin och prydlig herre, som bad att få inträde i rådsalen. Hans anhållan beviljades och han tillbjöd sig oförmodadt att anskaffa penningar till kyrkans fullbordande. De fromma aachenborgarena blefvo så glada, att de varit färdiga kyssa hans tåspetsar, om han bara framräckt dem. Med stora tacksägelser emottogo de hans anbud, frågade hvad säkerhet han fordrade och hvilka hans villkor voro i afseende på återbetalning. "Återbetalning fordrar jag alls intet", lydde hans svar. Af luttar förvåning höllo rådsherrarne på att förlora jemvigten, ty en sådan oegennyttia var till och med i dessa tider, då ännu icke procentberäkning var stadgad lag, någonting oerhördt. Men deras förvåning tog en annan riktning när den gåtlike mannen tillade: "Dock gör jag ett villkor, och det är att första själ, som inträder i kyrkan sedan denna är färdig, blir min egendom". Nu märkte borgarena med hvem de hade att skaffa. De stodo redan i begrepp att göra korstecknet, och ett *vade retro satanas* sväfvade på den lärdaste rådsherrens tunga, då tanken på att man stod medellös och att ett så godt tillfälle som detta, att erhålla penningar till kyrkans fullbordande, kanske icke för andra gången skulle erbjudas, hejdade deras fromma afsky. Utan att förändra en mine såg främlingen dem skarpt i ögonen, och sedan de framstammat ett undvikande svar, som gick ut på att de begärde betänketid och önskade att få öfverlägga om saken, lemnade han dem, sägande att han skulle återkomma följande dag för att erhålla ett bestämdt svar.

Aachenboerne måtte visst för ett tusental år sedan haft en oemotståndlig byggnadslust, ty den segrade hos dem öfver hvarje samvetsskrupel. De gingo i förbund med mörkrets furste, antogo hans villkor, och redan samma dag, som detta aftal egt rum, sågos alla skattkammarens kistor fyllda med guldmynt.

Som det var ordentligt pregladt, i likhet med annat gångbart mynt, drog ingen i betänkande att taga emot detsamma, och de som gåfvo ut det i betalning ansågo sig heller icke behöfva knussla längre, då man så lätt kunnat skaffa sig fullt upp deraf, hvarföre också stor förnøjelse rådde på alla håll. Byggnadsarbetet led raskt till sin fullbordan. Den höga kupolen reste sig redan mot himlen, och det gällde numera blott att öfverenskomma om helgedomens högtidliga invigning. Rådsherrarne hade visserligen sinsemellan förpligtat sig, att hålla öfverenskommelsen med den Onde hemlig; men en af dem hade dock icke kunnat bevara hemligheten för sin hustru, och följden af denna hans lösmynthet blef, att inom fjorton dagar hela staden visste om själaköpet, hvarföre också ingen hade lust att våga sin arma själ, genom att vara den första inom tempelporten.

Nu voro goda råd af nöden. Den Onde hade icke vidare låtit höra af sig, men ingen tviflade på att han icke skulle passa på tillfället att inkassera sin fordran. Trettondagen anno 804 skulle omsider helgedomen invigas, och sjelfva påfven Leo infann sig från Rom för att tjenstgöra dervid. Redan tidigt trettondagsmorgonen voro alla det kejserliga palatsets salar fyllda med tusentals gäster. Prelater i praktfulla ornater och riksfurstar i glänsande skrudar omgäfvade kejsar Carl, som, iklädd purpurmantel och krona, var den ståtligaste bland dem alla. På den öppna platsen utanför kapellet böljade Aachens befolkning i täta skaror; men hvar och en höll sig på behörigt afstånd från den vidöppna porten. Man blott tittade förstulet och skyggt genom densamma och studsade förskräckt tillbaka, då blicken upptäckte bakom en af pelarne den Lede sjelf, slickande sig om munnen och piskande sig med svansen, i glad förväntan på sitt rof. Då närmar sig en sluten skara väpnade lifdrabanter. De öppna sitt led och skuffa in öfver tröskeln en nyss fångad varg. Ett gräsligt buller förnimmes från kyrkan. Ursinnig, sprutande eld och lågor, utrusar den Onde, bärande i sin famn vargen, som han i en handvändning rifvit ihjel. Från detta ögonblick säger ett ordstäf om aachenboerne, att de äro Hin Onde för sluga. I sin ilska öfver att ha blifvit så otacksamt bedragen, slog han emellertid igen kyrkporten efter sig med sådan fart, att hans högra tumme fastnade i klappen, der den ännu i dag sitter qvar, hård som en jernbit. Till åminnelse för evärdeliga tider af dessa märkliga tilldragelser läto Aachens rådsherrar

gjuta vargens bild i brons, med ett hål i bröstet på det ställe der den Onde slet ut djurets själ, och då man trodde att en vargsjäl liknar en ärtskocka eller en grankotte, lät man gjuta i brons äfven en sådan. På ömse sidor om domkyrkans hufvudingång stå dessa bilder uppsatta på pelare, vargen till höger och ärtskockan till venster. En stor belöning är utlofvad åt den, som kan taga ut den Ondes tumme ur hålet på portklappen; men tills dato har det icke lyckats någon, såsom jag af egen erfarenhet kan det besanna.

Sedan man uppgjort räkningen med den Onde, kunde det präktiga kapellets invigning försiggå ostördt. Men underverken på denna märkliga dag voro icke ännu slut. Den store kejsaren hade önskat att vid invigningen skulle vara närvarande lika många biskopar, som året har dagar, nemligen 365; dock hade man, oaktadt alla ansträngningar och efterforskningar, ej kunnat uppbringa mer än 363. Ehuru missnöjd, hade kejsaren nödgats åtnöja sig med detta antal. Natten före den stora invigningsfesten infinner sig en engel i Servas stifts kyrka i grannstaden Mastricht, der två gamla biskopar, på sin tid berömda för en utomordentlig helig lefnad, hvilade sedan årtal i sina grifter. "Monulph och Gondulph, stå upp och begifven eder genast till Aachen för att der inviga kejsar Carls münster!" ropar engeln til dem. De båda biskoparne hörsamma på stund kallelsen, och det bär af för dem i full ornat och med brådskande steg. När de, anlända i daggryningen till Aachen, veko från Jakobsstrasse in på den lilla tvärgata, som leder till münstern, var farten så stor, att deras benknor skramlade mot hvarandra. Detta förnams tydligt af folket, som der bodde; innevånarne skyndade fram till fenstren och sågo med häpnad de båda gengångarne i sina biskopsskrudar. Efter detta underverk fick gatan namnet "Klapperstrasse", en benämning som den ännu i dag bibehåller. När nu processionen inträdde i kyrkan och hvarje biskop intagit sin plats, kunde man verkligen räkna lika många biskopar som dagar i året, ty Monulph och Gondulph fyllde antalet, hvilket icke så litet glädde den fromme kejsaren.

Legenden förmäler icke om de heliga männen återvända till sina grifter efter väl förrättadt ärende, men det kan man taga för gifvet. Såsom ytterligare bevis på sanningsenligheten af denna historia, kan anföras att ännu för några tiotal af år

sedan sågs i S:t Servas kyrka i Maastricht en skulpterad engel, som höll i sina händer en skrift, som lydde som följer:

Monulphe, Gondulphe, staat ober, waat,

Wyt Aken dat Münster, seyt God en gepaart!

Men det kan nu vara tid på att lemna domkyrkan och dess legender.

En följande dag ledsagade oss vår vänliga canonicus till ett nunnekloster, der 1,200 värnlösa flickebarn årligen vårdas och uppfostras. Klostret, hvars namn är Jesu Kindlein, försörjer sig och sina barn genom att nunnorna brodera i guld, silfver och silke korkåpor, altardukar, m. m., som till kyrklig lyx hörer. Dessa arbeten utföras med ett artistiskt mästenskap, som tillskyndat dem stort rykte och mycken efterfrågan på den liturgiska världsmarknaden. Syster Fransiska, föreståndarinna för broderierna, förevisade oss det album i hvilket mönstren till arbetena förvarades; de voro alla af skön och ren stil. Syster Fransiska var en ståtlig, intelligent, allvarlig qvinna, hilkens bleka drag och trötta blick vitnade om såväl kropps- som själsansträngningar. I arbetssalarne sutto både yngre och äldre systrar vid sybågarne; i skolsalarne sutto de små barnen, läsande, skrifvande, stickande. I köksafdelningen, der blanka kopparkastruller skeno oss blidt till mötes, voro systrarna syselsatte med rensning af grönsaker och potatisskalning, dervid biträdda af sina unga skyddslingar. När dessa fyllt sexton år, ega de fritt val mellan att gå ut i verlden och der förtjena sitt uppehälle och att stanna qvar i klostret. Det sades mig att man får dugliga och ordentliga tjenstflickor från denna stiftelse. I den vackra till klostret hörande kyrkan öfvervoro vi aftonsången. En andlig gråhårsman förättade altartjensten; sången, fyrstämmig, ljuf och skär, utfördes af de på orgelläktaren församlade nunnorna. Nere i kyrkan hade allmänheten tillträde.

Från klostret gingo vi att besöka en guldsmed vid Jakobsstrasse. Han har ingen butik, men arbetar åt hela verlden, d. v. s. utför beställningar från verldens alla kanter på kyrkliga guld- och silfverarbeten i byzantinsk stil. Med hans arbeten handskas i Paris och London så som i Italien med taflor: man ger dem utseende af att vara lindrigt medfarna af tiden, och säljer dem sedan som ålderdomliga konstskatter för stegrade priser. I dessa bedrägerier har guldsmeden vid Jakobsstrasse dock ingen del, utan han arbetar med lika mycken skicklighet som anspråkslöshet för en måttlig betalning.

Bland nöjen, som består badgästerna i Aachen, må ej glömmas thorsdags-konserterna på Loosberg, en hög, skog-bevuxen och planterad kulle, vester om staden. Helt nära toppen finnes en restauration, och der trakteras man några timmar på eftermiddagen af stadskapellet med samma polkor, masurkor o. s. v., som man fått höra på morgonen i Elisenbrunnens trädgård. Men här råder samma misstag som öfverallt i Aachen. Så litet som möjligt är gjordt för badgästernas bekvämlighet; deremot prejas man så mycket mera. I de herrliga granalléerna finnes icke en bänk att hvila ut på, och känner man sig törstig, har man ingen annan utväg än att gå in på restaurationens område, der visserligen stolar och bord finnas i mängd, men icke ett glas vatten kan erhållas. En liten, vanlig flaska sodavatten kostar 5 groschen, ungefär 50 öre svenskt. Hvila måste man ju dock efter den temligen långa promenaden från staden. Då vi en torsdag besökte Loosberg togo vi plats, vi som många andra, på belvédèrens balcon och njöto af utsigten åt det närliggande holländska området: idel stora, gröna, med ek och bok bevuxna långsluttande höjder, här och der späckade med kyrktorns- eller rådhuspiror. Orkestern spelade Donizetti, barren utsände friska ångor i den ljumma aftonvinden, små brokiga ballonger och pappersdrakar kretsade i luften till barnens stora förnöjelse, och "piff, puff," ljudet oupphörligt från den lilla skjutbanan, der man för en groschen fick den småsak man träffade. Vid borden på esplanaden kring restaurationen sutto herrar och damer, gamla och unga, och drucko soda, seltzer, bier och vin om hvartannat. Plötsligt uppstår ett häftigt oväsen, barnen skrika, fruntimren skrika, alla rusa upp från sina platser. En ryttare, en ung, elegant man, har behagat rida in på esplanaden, der han roar sig med att låta hästen göra volter i zigzag mellan småborden. "Det är den ungerske Sandor!" utropar jag, under det jag beundrar ryttarens djerfhet och skicklighet att styra sin finlemmade arab i denna labyrinth af bord, stolar och folk, utan att vålla någon skada. "Det är en fransman på rekognoscering!" skriker en tyska. "O mein Gott! då kommer visst ett helt regemente efter!" skriker en annan. Herrarne lyfta sina käppar, man hotar, man ropar. Ryttaren skrattar, fortsätter sina krumbugter, men blir slutligen tvungen att lemna platsen då några af herrarne skynda att fatta tag i hästens tyglar och tillkalla polis. Hvem ryttaren var finga vi icke veta. Kanhända var

det den Onde sjelf, ty äfven Loosberg står i samband med hans grasserande i Aachen, hvarom jag nu vill berätta historien, som är en fortsättning på legenden om dömbyggnaden.

Ehuru sträng idealist när det gäller att välja emellan guld och timliga dyrbarheter och en odödlig själ, har den Onde dock den svagheten att vara hämdlysten. Efter putset med vargen, hvarmed han måste låta nöja sig, rufvade han på hämd mot Aachens borgare. Så bar det af för honom till holländska kusten, der han med hjälp af osynliga händer lösslet en stor sandbank och kastade den som en mjölsäck på sina skuldror, hvarefter han begaf sig i fullt traf mot det intet ondt anande Aachen. Hans afsigt var att begrafva hela staden under sandberget. Färden blef dock mörkrets furste temligen svår och obehäglig, sy sandkullens längd vållade att den oupphörligt gled honom öfver hufvudet och skymde utsigten. Han kom dock åter in på rätta vägen, och efter ett skutt öfver Maasfloden var han inne i Aachendalen. Då uppstod ett styggt oväder, hvarvid sanden blåste den Onde i ögonen, så han knappast längre kunde se för sig. Detta försvårade betydligt hans vandring, och det var blott med stor möda han vidare skred framåt. Bäst han gick mötte honom en gumma, som kom vandrande från Soers för att begifva sig till salutorget i Aachen. Den gamla blef icke litet häpen öfver att möta en man med ett sandberg på ryggen, och hon blef derföre stående på vägen. "Kan det vara långt ännu till Aachen, min goda fru?" sporde hr Urian med den mildaste stämman, han förmådde antaga. Gumman anade genast oråd, ty hon varnade lyckligtvis den Ondes klöfvar, och med den slughet, vår Herre gifvit folket der på trakten i faddergåfva, svarade hon genast: "Ni har kommit alldeles på villospår. Se bara på mina skosulor! De voro splitternya när jag gick från Aachen, och nu äro de alldeles utslitna genom vandringen!" Då utropade den Onde med en vild ed, som jagade gumman på flykten: "Jag orkar intet släpa på det här längre!" och så slungade han sandberget från sina skuldror och flög sjelf upp i luften. Så blef Aachen äfven denna gång räddadt undan den Ondes anslag.

Sandberget, som så der plumsade ned midt i den flacka Aachen-dalen, ligger qvar ännu på samma ställe, och fick namnet Loosberg, emedan den Onde der gjorde sig lös från sin tunga börda. Hans hämdbegär gaf sig dock ingen ro, och en vacker dag uppsände han ur sitt eldrike sjudande svafvelvatten, i akt och mening att derigenom fördrifva stadens innevånare. Men

aachenboerne läto sig ingenting deraf bekomma, utan byggde badhus öfver svafvelkällorna och drogo stora årliga inkomster af de främlingar, som snart tillströmmade, för att aftvä sina skröpligheter i de eldiga källornas flöden. Så gick det mörkrets furste denna gången, som så ofta annars, att när han ville ett ondt, åstadkom han i stället ett godt. Att svafvelkällorna i verkligheten funnos till i Aachentrakten långt innan Carl den store der lät uppföra sitt kapell till Jungfru Marias ära, är visserligen en anmärkning, som icke kan jäfvas, men som legenden icke desto mindre lemnar å sido, såsom någonting blott verldsligt, åt hvilket ej kan tillmätas synnerlig vikt.

V.

Aachen den 26 Juli.

Fransmännen hade stor brådska med att sända ut sin krigsförklaring, men sedan dess tyckas de ha lugnat sig. Emellertid rustas väldigt inom hela Tyskland, och stora skaror strömma äfven hit dagligen från landsbygden för att erhålla beklädnad och utrustning. Inom 14 dagar bör 1:sta uppbådet ha infunnit sig och vara i ordning på krigsfot, men är nu nästan färdigt inom 8 dagars tid. Sådan villighet råder här bland de värnepligtige, ehuru sorgen öfver kriget är allmän.

Badsaisonen framläpar sig med litet lif. Theatern fortsätter sitt ynkliga lif på bekostnad af storartade saker, såsom Wagners Tannhäuser, Hugenotterna m. fl. Nya gasterande uppträda ännu. En fröken Orgéni från London och en hr Warbeck från Riga äro de bästa bland dem. Representationen af Hugenotterna var vådlig. Synnerligen framstod dervid kören, fåtalig, illa inöfvad, sjungande falskt och anskrämmeligt utstyrd. Alla fruntimren voro tjocknästa och riktigt obehagligt fula. En svartmuskig ryss, som satt på ena sidan bredvid oss, ryckte oupphörligt på axlarne och mumlade: "Potäter, potäter, de se allesamman ut som potäter!" En tysk, som satt på andra sidan, utstötte allt emellanåt med djupsinnigt allvar: "Gut! Schön! Sehr schön!" Efter tredje aktens slut begaf sig ryssen sin väg, "för att rädda lifvet", som han sade.

Den enda förströelse, man egentligen kan uti Aachen förskaffa sig, består i vandringar kring stadens gator, i dess kyrkor och öfriga monumentala byggnader, t. ex. det historiskt märkvärdiga rådhuset, i hvars väldiga sal så många kejsrerliga krönings-

banketter firats. Jag vill dock icke upprepa de många beskrifningarne på detsamma och dess herrligheter, dess porträtter, väggmålningar m. m. När vi voro der utdelades på nedra botten understöd åt fattiga gräsenkor efter värnepligtige, som dragit till armén. Den gamla kejserliga ingångsporten — man har nyligen uppfört ett präktigt trapphus på motsatta sidan af byggnaden — inhyser för närvarande en lumpsamlarers bod. Såsom en tysk "Witz" kan anföras, att "Kladderadatsch's" bekanta grinfysiognomi tittar ned från en af de kolossala pelarne i festsalen, likasom den det gör från en af vattenaflopsrännorna på Cölnerdömens tak, hvilket bevisar att "Kladderadatsch's" är en populär typ hos de tyska konstnärerna.

I de äldre delarna af Aachen finnas ännu rätt många medeltids gafvelhus, höga och spetsiga, smala och trånga. Jag mätte för roskull ett af dessa; det höll 3 och $\frac{1}{4}$ aln åt gatan. Det finnes dock de, som äro smalare. Bottenvåningen består vanligen af en lång, smal bod med ett fenster. Från bottenrummet kommer man upp i husets öfre våningar, hvar och en bestående af ett rum och kök, eller tvänne rum med kaminer. Någon lyx i bostads- och bohagsväg består man sig ej i allmänhet här. Kongl. hofslagtaren i Aachen, en väldig skarpskytt, en jättelik figur och dertill, såsom det sades, en välbehållen man, hade sitt boningshus inredt som nyss är nämndt. En liten skrubb innanför boden utgjorde den jättelike mannens arbetsrum, och sjelf skötte han, med tillhjälp af hustru och söner, yrket och handeln. Fin och nätt sågs fru hofslagterskan om morgnarna sjelf gå med en köttkorg till de förnämsta kunderna, och ordning och prydighet rådde i deras lilla trånga hem, der jag förmodar hrr söner fingo nöja sig med en vindsskrubb à la pappas arbetsrum till sofkkammare. Samma förhållanden råda inom de flesta yrkesidkande familjer. Arbetsamhet, sparsamhet och tarflighet är deras lösen. Hustrun arbetar som en tjennarinna, och mannen håller sig icke för god att hjälpa henne att bära hem matkorgen från torget, om den blir henne för tung. Likaså inom handelsklassen. Hustru och man besörja hela bodhandeln, och hon är derjemte merendels mannens bokhållare. Sönerna och döttrarna hjälpa till, när de hunnit växa upp, allt under pappas och mammas ledning. Främmande hjälp vet man här föga af, och i fråga om att bestå sig tjenstefolk är man mycket sparsam. Smärre hushåll ha vanligen ingen tjennare, blott en flicka, som går till och från. Till följd af den

mängd fabriker, som här finnas, äro tjenare ganska dyrlejda, och derföre har det blifvit en allmän sed att fruarna sjelfva sköta de husliga sysslorna så långt de förmå och hinna med.

Galanteribodar med utsökta objets d'arts finnas här i en förvånande skala för en icke större stad; så är äfven fallet med butiker för urmakeri, bijouteri och optiska instrument. Det är väl på stor omsättning af genomresande och badgäster man räknar, ty annars begriper jag icke huru denna mängd af säljare kan finna köpare. Färdiggjorda manskläder, fruntimmerskappor och koftor och äfven klädningar fås för en tredjedel eller hälften af hvad de hos oss kosta.

Bland mängden af Aachens kyrkor utmärker sig, utom dômen, den nya Jesuiterkyrkan, uppbyggd till ära för Jungfru Marias numera fullt bekräftade obefläckade afelse. Den är särdeles vacker, i prydlig göthisk stil, och medlen till dess uppförande lära inom kort tid influtit genom frivilliga bidrag. Innevånarne i Aachen äro, såsom häraf ses, mycket fromma, men också mycket bigotta.

Munkar, nunnor och prester ströfva ständigt kring gatorna. Bland nunnesamfunden utmärka sig ursulinerna, af S:t Fransiscus' orden, genom välgörenhet, arbetsamhet och strängt leverne. De äta aldrig kött, emedan den helige Fransiscus, deras skyddspatron, närde sig endast med ämnen ur växtriket. Följden af denna deras låga diet är vanligen den, att de dö vid 30 à 36 års ålder.

I närheten af den gamla dômen finnes ett litet kapell, som äfvenledes förskrifver sig, enligt hvad man tror, från Carl den stores tider. Der hålles ingen annan gudstjenst än aftonbön då och då, och detta egentligen för barn. En from legend säger, att madonnan i detta kapell vårdar sig synnerligen om sjuka barn. Så snart ett barn insjuknar, låter man derföre dess syskon eller lekkamrater begifva sig till kapellet för att åt madonnan offra ett ljus. Flammar lågan klart, begifva de sig hem glada, och man gör sig de bästa förhoppningar om den lilla sjukas snara tillfrisknande; men brinner ljuset dunkelt och matt, befarar man det sjuka barnets död. Kapellet är för öfrigt vanvårdadt och otrefligt. Några spegellampetter och urblekta pappersblommor äro den enda prydnad som ses på de nakna kalkväggarna, och sjelfva den öfver den lilla altaret hängande madonnabilden är särdeles ful.

En gång i samspråk med vår värdinna, kom jag att nämna det jag för några år sedan blifvit hundbiten. "Büssen sie nicht denn bei Ihnen?" frågade hon mig deltagande. Jag, som icke uppfattade frågan i katholsk mening, svarade: "Å jo, visst ådömmas hos oss de, som ej taga vara på sina ilska hundar, att plikta eller att låta skjuta hunden". "Ah, nein, nein!" svarade hon, rådlös öfver min enfald, och berättade derefter att hvar och en i Aachen, som blifvit hundbiten, årligen på den dag då olyckan egt rum, fastar, afhåller sig från allt arbete och offrar ett ben af vax åt S:t Rochus, hvilken i sin lifstid var ute för samma obehag. Hon visade mig en tafla, föreställande helgonet med ett öppet sår på ena vaden, samt tillade att hon känt en rik mans son, som blifvit hundbiten och som nu är död. I 6 år hade han nemligen ordentligt hållit sin bot- och fastedag, men på det sjunde året hade han lättsinnigt uraktlåtitt detta. Några veckor derefter dog han i galenskap. Vår värdinna trodde fullt och fast på hvad hon berättade, och att flera än hon förlita sig på den helige Rochus' undergörande kraft i fråga om hundbett kan man lätt öfvertyga sig om då man besöker S:t Cunibertkyrkan i Cöln, der en skulpterad S:t Rochus har fotställningen behängd med otaliga dockben af vax, hängande på trådar, alla ex-votos af hundbitna katoliker.

VI.

Aachen d. 30 Juli 1870.

Hvilka tider! Hvad skall stunda? Hvilken underrättelse skall morgondagen oss bringa? Så frågar man sig med bekymrade sinnen vid erhållandet af de knapphändiga telegrammen från krigsteatern. Massor af unga män hafva, till många, många tusental, under en veckas tid tågat härigenom, skaror af militär, tillhörande preussiska armén, infanteri, kavalleri och artilleri. En dag afgingo 5000 man härifrån; en annan dag passerade 6000 d:o; en tredje dag 4000 — o. s. v. En mängd regementen samlas i Cöln, der det skall hvimla som i en myrstack. I förrgår afgick härifrån en afdelning kavalleri, hvarvid en officer säges ha nedfallit död från hästen tillfölje af den olidliga hetta, som nu råder och som uppgår till 28 à 30 grader. Man måste nu skiljas från sina män, söner eller bröder, för att se dem tåga döden till mötes. Vår värdinna, en ung, tjuguarig, nygift fru, har sin man och sina trenne brö-

der med i kriget. En af bröderna skref i går från Sarrelouis, dit han blifvit kommenderad, att der råder stor brist på lifsmedel tillika med en sådan torka, att gatstenarne äro brännande och alla källor utsinade, enär regn ej fallit sedan d. 1 Maj. Man får derföre nu betala ända till 2 groschen för ett glas vatten. Ganska mycken villervalla råder ock i ett och annat, brist på lokomotiv och transportmedel, m. m. dylikt. Hade fransmännen varit färdiga, att genast marschera på Rhen, så kunde här nu stått mycket illa till. Dock, hvilket elände, hvad lidanden, som redan finnas, och huru mycket mera ännu förestår! — Och hvarföre, hvarföre allt detta? Då det häromdagen omtalades, att fransmännen fika efter Rhen, såg jag en äldre, tysk dam resa sig "ganz wüthend", och hennes ögon blixtrade då hon utropade: "Jag har trenne söner ute i kriget, de skola gifva sitt lif för fäderneslandet; men skulle de falla och vår armé icke lyckas besegra fransmännen, så skola Tysklands qvinnor gå med i striden och försvara Rhen, som är oss kärare än vårt lif och blod och allt hvad vi ega på jorden!" Hon såg präktig ut den gamla, när hon så talade; och det lider intet tvifvel att de flesta tänka som hon. Men — "les mitrailleuses" — hvad hafva tyskarne att sätta emot dem? Ihärdighet och enighet. Jag hörde i söndags, en prest yttra från predikstolen: "Ett stort under är redan skedt, hvilket, med Guds hjälp, bör vara oss en borgen för framgång i striden: Tyskland är *ett*! Alla dess förut så stridiga folk hafva nu blifvit förenade till *ett* folk, "und Gott wird gewiss unsere Einigkeit segnen!" slöt han, i det hans ord beledsagades af hundradetals, med förtröstansfullt hjerta utsagda "Amen".

Tusentals vaxljus brännas fortfarande i kyrkorna framför Maria- och Christusbilderna, och fredsprocessioner tåga genom gatorna. Jag såg i söndags en sådan, som räckte en halftimme, gå förbi mina fenster. Deri deltog nästan hela Aachens befolkning, alla bedjande högt: "Herre Jesus, heliga Maria, förbarma dig öfver de arma, som äro ute i 'kriget!'" När man hör så många böner och ser så mycken förtröstan och tillförsigt under så stor ångest, så bittert lidande hos dem, som nu gå att offra allt, frestas man åter att fråga: *för hvad?* "*Für den alten Rhein!*" skulle de svara. Och hvem skulle då vilja motsäga dem när de tillägga:

Sie sollen ihn nicht haben, den guten, alten Rhein!

VII.

Cöln d. 6 Augusti 1870.

Jag har varit i Spa och sett den lilla koketten bland städer, som under det ljufvaste löje döljer den hemskaste förförelse. Vi foro dit en morgon från Aachen i en damkupé, omgifna af gemüthliche, pratsamma tyskor. En bland dem, ett ungt, stort, sorgklädt fruntimmer, kom ifrån Inspruck der hon ämnat tillbringa ett år hos släktingar men derifrån hon nu, vid krigets utbrott, blifvit hemkallad till sina, några lieues ifrån Paris bosatta, föräldrar — förfranskade cölnerbor. — Hon hade i Frankfurt fått vänta i fjorton dagar på jernvägståg och kunde ändå ej få afresa direkte, utan nödgades med vagn färdas en mil till närmaste station. Mest beklagade hon sig dock öfver sitt »Gepäcks» dyrhet. Det hade kostat mer än hon sjelf, hvaröfver hon var högeligen förnämad, menande att hennes person dock icke borde vara hälften mindre värd än hennes koffert. Bredvid denna stora dam satt en liten näpen fru från Brüssel, som nu återvände till sitt hem från en af kriget afbruten badkur i Aachen, och midt emot dessa satt en vänlig aachen-matrona, som reste till gränsen för att trösta en sörjande syster, hvilkens ende son gått ut i kriget. Under det hon omtalade detta och jemrade sig öfver alla de olyckor och sorger kriget medförde, foro vi öfver en viadukt, en kostsam anläggning nära belgiska gränsen. Hon berättade oss då, att den var underminerad och att krut redan var ditfördt på det den måtte kunna sprängas i luften ifall fransmännen skulle — öfver Belgien — komma att hota Aachen. — Derifrån kom samtalet in på det politiska området. Den sorgklädda damen, fransyska till lif och själ, hoppades på de franska vapnens framgång, och menade att Belgien borde helt och hållet ansluta sig till Frankrike. Belgiskan delade nära nog hennes åsichter, ehuru hon ansåg att man ej ännu borde tänka på fullständig annexion. Tyskan åter tyckte det vara säkrast för Belgien, att sluta förbund med Preussen.

Då man från den höjd, der jernvägsstationen är belägen, stiger ned i den lilla grönskande dal der Spa reser sina zinkbeklädda tak, råkar man in i en labyrinth af hoteller, det ena prydligare än det andra. Allt tillkännager, att staden lefver på bekostnad af de främlingar som besöka densamma och att hvar och en gjort allt hvad han kunnat för att gifva sin bostad det mest lockande utseende. Till mina landsmäns ledning vill

jag i förbigående nämna, att jag funnit »hôtel de la cour de Londres» vara ett både godt och billigt hôtel, hvilket dertill har den fördelen, att ligga midt emot Pouhon, Spa's förnämsta källa.

Att från det tysta, döda Aachen kastas tvärt in i Spa's lifliga badsaison har sitt egendomliga behag. I Spa hvimlar det ännu af främlingar, synnerligast engelsmän. I den vackra, skuggrika allén, »la promenade de sept heures», musicerades från kl. $\frac{1}{2}$ 7 till 8, hvarvid man hade tillfälle att se en verklig badsaisons hela lyx utbredd, under det örat uppfångade de sig korsande ljuden af en mängd olika språk, från både civiliserade och icke civiliserade länder. I ett lätt åkdon, en liten korgvagn, föres man, om man så önskar, till la Geronstère, i rangordningen Spa's andra källa, och på slingrande gångstigar går man uppför grönlädda, skogbevuxna sandstenskullar, hvarvid man njuter af täcka om ock något enformiga utsigter. Nejden är grön, mjuk och intagande; men här, såsom i Aachen, saknas storhet och friskhet, — här saknas sjö.

Återkomna från våra promenader till fots och i vagn, styra vi våra steg till redouten, der en rik belysning strålar den inträdande till mötes.

I första salen ser jag en mängd herrar och damer tätt sammanpackade kring det stora roulette-bordet. Här är så tyst, så tyst, man hviskar blott; croupiererna äro de ende, som höja sin röst och föra ordet.

Insatserna äro icke stora; två francs äro de vanligaste. Men det går fort att bli af med sina insatser, och förnyas de ofta så — —. En ung engelska sitter framför mig; hennes man stiger upp från sin plats, han vill ej förlora mer. — »Låt mig ännu försöka blott med 20 francs», ber hon bevekande. »Får gå då», svarar han, icke utan missnöje, och går att vid en artikel i Times glömma sin förtret. Jag följer med deltagande den unga fruns spel; lyckan är henne ej bevågen, och när hennes sista franc gått, lemnar hon med resignerad mine roulette-bordet och uppsöker sin man. Tvänne granna damer — att dömma af deras hvitmenade ansigten och utmanande hållning tillhöra de »halfverlden» — stå bakom en ung mans stol; de högar af guld och silfver, som ligga uppstaplade framför honom, tyckas utvisa att han för tillfället varit Fortunas gunstling. Den ena af de hvitmenade fläktar artigt med sin solfjäder för att göra sig bemärkt och då detta lyckats henne ger hon den

unga, mustacherade herrn ett leende och några halft hviskade komplimenter. Men — ett, tu, tre blir Fortuna honom otrogen och inom några minuter är allt hans guld borta. Han vågade allt på ett kort, och — allt gick. De hvitmenade vända honom äfven nu ryggen och offra sina leenden åt en annan. Men slutligen gripas äfven de af spellusten. Den ena af dem, en liten mager och ljushårig ung flicka i svart sammet med hvit tunika, spelar med raseri och förlorar hela innehållet af sin börs. "Nå, du eger ingenting mer?" frågar henne den andra. "Icke en sou", svarar hon; "och nu känner jag mig stämd att gå i kriget *"avec mon amour, pauvre garçon!"* tillade hon suckande. "Ah bah!" svarar den andra och kastar några guldmynt på bordet.

Jag hade nog af rouletten och gick in i den andra salen, der trente et quarante spelades under lika högtidlig tystnad. Här var minsta insatsen 5 francs och här gingo stora summor. Jag såg ett fruntimmer våga 600 francs på ett kort och vinna lika mycket. Hennes man hade strax förut spelat bort 2000 francs; de ville nu gemensamt återtaga detta. Jag såg äfven honom vinna mycket — men hvad slutet blef vet jag ej. En rödhårig engelsman kom och satte sig vid spelbordet. Hans fru stod bakom honom. Han tog upp tvänne sedlar på 100 francs och vågade den ena. Den gick. Med det mest orubbliga lugn lade han fram den andra. Nu vann han. "Låt begge gå!" sade hans fru. Han lydde hennes råd och vann åter. Tvänne gånger upprepades denna manöver med lika lyckligt resultat. När han vunnit 11 à 1200 frcs stoppade han belåtet sina sedlar i fickan och gick sin väg. En utomordentligt ful ryss intog hans plats. "Ah — vous voilà encore pour faire fortune!" sade en nervös ung belgier, som under en stund oupphörligt förlorat. "Ah bah!" sade ryssen, höjande på axlarna. — "Ja — när ni nu, hvarje afton under tre veckors tid, gått hem med precis 500 francs i fickan kallar jag det à *"faire fortune"*. Ryssen svarade intet. Den unge, förstörde mannen, som troligen, att dömma af den ovilja hvarmed han betraktade ryssen, fått skatta till honom mer än en gång, vände sig till en gammal dam som satt brevid honom och hviskade: "Han måste ha ingått förbund med onda makter, celui là, han vinner precis samma summa hvarenda qväll." "Han har tur," svarade hon, under det hon med kännarmin följde spelets gång. Det gjorde ett ängsligt intryck på mig, att se alla dessa menniskor kring det gröna

bordet. De fem strålande ljuskronornas sken läto de af spelpassionen härjade dragen framstå i all deras hemskhet. Det var styggt och sorgligt att se männen, habituéerna, med spänd uppmärksamhet och gnistrande blickar följa spelets gång; men ännu långt vidrigare var det mig att se fruntimren. I deras blickar lyste en mera passionerad glupskhet, på samma gång som i deras sätt uppenbarade sig en större köld och förmåga af beräkning och sjelfbeherrskning. Det var ohyggligt att se gamla, gråhåriga, sjuttioåriga fruntimmer med snikna blickar följa spelet, punktera, kasta ut sina fem-francsstycken, louisd'orer eller 100-francssedlar, med gnistrande ögon och knotiga fingrar gripa efter vinsterna, krama ihop dem och lägga dem framför sig på högen med darrande händer, för att genast på nytt fresta lyckan.

Denna syn blef mig slutligen alltför vidrig; jag uthärdade ej dermed, utan begaf mig in i balsalongen, der man efter tonerna af ett piano och en violin roade sig med att svänga om i en vals eller redova, för att sedan, arm i arm, promenera i de långa målningsgallerierna under konversation och kurtis. En ung belgisk dam sade mig, att många förbindelser der uppgjorts, synnerligen med engelska misser, till hvilka de unga belgierne synas hafva ett godt behag. Den lilla eleganta belgiskan, språk-sam och liflig, var mig en verklig vederqvickelse efter det stumma minspel jag förut sett vid de gröna borden, och jag lyssnade tacksam till hennes vänliga prat. Då vi talade om dagens stora händelser sade hon gladt, att hon fullt och fast trodde på franska vapnens framgång och fröjdade sig deråt. Hon talade med hänförelse om "le prince impérial" och berättade huru han på slagfältet med största lugn tagit upp en kula som fallit vid hans fötter och stoppat den i sin ficka. "Oh madame, soyez sûre qu'il était placé hors du danger — och då är det lätt att vara lugn!" invände en äldre herre. "Men hvad fransmännens lycka vidkommer," återtog hon triumferande, "kan ni väl motsäga det som står i Journal officiel för i afton, att fransmännen ha intagit Saarbrücken och dödat 17,000 tyskar?" "Har ni läst det sjelf?" frågade han. "Nej." "Nå, då vill jag gå och se efter," sade han, i det han reste sig. Jag följde hans exempel och gick ut i spelsalarna för att se efter hvad verkan den stora nyheten der åstadkommit. Vid min förfrågan sades mig att en drabbning vid Saarbrücken verkligen egt rum och att fransmännen segrat med en förlust af 4000 man öfver 15,000 tyskar.

Ändå några tusental mindre, tänkte jag, under det jag observerade spelets dyrkare och dyrkarinnor. De lyssnade knappast till underrättelserna från krigstheatern. För dem existerade ingenting utanför den trollkrets, inom hvilken de befunno sig. För dem kunde gerna de fiendtliga arméerna fått rycka in i Spa och der leverera en drabbning utan att detta skulle rört dem, förutsatt att de stridande respekterade redoutens salar, så att spelet kunde ostördt fortgå.

Då vi, på återfärden till Aachen, passerade den underminerade viadukten, tänkte jag: Gudskelof att fransmännen dock ännu icke kommit så nära, att denna behöft sprängas! I Aachen fingo vi höra, att i affären vid Saarbrücken deltagit blott ett par preussiska kompanier, och då vi, samma afton, inträffade i Cöln rådde der "grosse Aufregung". Ett telegram hade nyss dit anländt som förkunnade, att fransmännen blifvit slagna af kronprinsens af Preussen armé och att preussarne tagit 500 fångar, bland hvilka ett stort antal turcos. Så kunna nyheter vexla!

Våra första timmar i Cöln voro både komiska och obehagliga. Det var sent, vi ankommo, tjockmörkt och duggregn. Först skulle passen viseras på sjelfva bangården, och vi hade inga pass. Hvem tänkte i medlet af Juni, då vi afreste från Sverige, på krigsobehagligheter och försigtighetsmått! Viseringen förrättades af preussiska officerare och begyntes med en flock originella engelsmän. Vi blefvo gömda till sist. Engelsmännen voro ganska riktigt försedda med pass, men detta var icke nog; hvar och en af dem måste redogöra för hvarifrån han senast kom och hvart han ärnade sig. Engelsmännen förstodo ej tyska och tyskarne kunde icke synnerligen väl engelska. Det var en ömsesidig förbistring. En gammal rödhårig, af tiden fårad lord ville med stora steg klifva framåt sedan han med förnäm nedlåtenhet uppvisat sitt pass, som han höll upp i luften med ena handen. Men han blef tvärt hindrad. Man ställde en mängd frågor till honom. Han bara skakade på hufvudet. En yngre engelsman, som tycktes vara handelsagent och som kunde något tyska, förklarade för mylord innehållet af frågorna; men denne endast genmälte upprepade gånger med bister mine: "Kan inte tyska, mylady kan tyska!" Det föll honom icke in, att hans landsman skulle kunnat hjälpa honom som tolk! Ändtligen kom mylady med fladdrande lockar och bländande hvit hy. Vid mannens upprepade: "mylady can!" inföll hon gladt: "Oh yes; I can, I can!" Hvad hon kunde vet jag ej, ty icke kunde hon

göra sig förstådd af de kringstående. Slutligen fingo de dock passera. Dem följde i hälarne en ung, lång, godmodig Albions son med tjock näsa, som vitnade om redan utbildad smak för claret och porter. I det han framräckte passet, pekade han på den nyss nämnde tyska talande engelsmannen och sade: "I can't, that man can!" "Hvarifrån kommer ni?" blef frågan. "Från Spa." "Hvart ämnar ni er?" "Till Paris". "Huru? Ni far från Belgien till Paris öfver Tyskland! Hvarföre reste ni inte direkte till Paris från Spa?" "Derföre att jag ville se dômen i Cöln". Detta svar afgafs med sådan öfvertygelse och så orubblig likgiltighet för den lilla tillfälligheten, att Tyskland befanns inveckladt i ett blodigt krig, att de allvarliga preussarne ej kunde låta bli att draga på munnen, i det de önskade honom mycket nöje af hans vistelse i Cöln. Slutligen kom turen äfven till oss. Vi förklarade vår passlöshet nöjaktigt, legitimerade oss genom åtskilliga dokument från Aachen, såsom inträdeskort till Kurhaus och ett par läkarerecept; man skratade, helsade på oss vänligt och bad oss passera. Efter att hafva fått en bärare, läto vi oss af dennes öfvertalande tunga förmås att taga in på ett litet vid dômplatsen beläget hotel, som skulle vara "lika billigt som godt", men der vi i stället blefvo undfägnade med sådant snusk och sådant pris, att vi tidigt morgonen derpå flyttade vår väg, efter att värden, tvifvelsutän en gammal, despotisk f. d. skutskeppare på Rhen, levererat oss batalj af denna orsaks skull; ty han ville lika litet släppa oss som förmås att nöja sig med åtminstone samma pris som gälla på första klassens hoteller. Ännu i farstudörren förföljde han oss med häftiga åtbörder och gnistrande blickar, ungefär som om vi varit ålar, hvilka slingrade sig undan från hans metkrok, efter att väl först hafva fastnat derpå. Till allas varning antecknar jag här *hôtel Müller Domhof* n:o 8.

Vi bo nu i förstaden Deutz på ett hotel nere vid floden midt bland en mängd militär, några äldre, men de flesta unga, kraftfulla gestalter, isynnerhet kyrassierofficerarne, af hvilka många äro högväxta och ståtliga såsom vår kung Carl. Kaserneer ligga emellan vårt hotel och jernbansstationen, så att vi befinna oss såsom i en militärisk myrstack, der likvisst allt går lugnt och ordentligt tillväga och der ingen förnärmar eller oroar den andra. Då jag i går gick öfver "die grosse Rheinbrücke" passerade förbi mig ett långt bantåg, som förde 12:te uhlanregementet med hästar och packning till Trier. Det möttes af en afdelning

infanteri, som öfver gångbron begaf sig till jernbanstationen. "Glück zu! Losung Paris!" ropade soldaterna muntert åt hvarandra. "Hvilket regemente tillhör ni?" frågade jag en af de sista i ledet. "Deutz' landtvärn," svarade han;" vi afgå i dag." En bland truppen kom springande tillbaka och ropade gladt till mig: "Och vi ämna ge fransoserna stryk, så att de skola minnas oss!" hvarefter han åter sprang in i ledet.

Cöln tyckes vara starkt befästadt och cölnerboerne temligen trygga och lugna. De rika borgarena här hafva icke sparat på löften om belöningar åt sina landsmän: 1000 thaler åt den, som tager den första kanonen, — och den är nu redan tagen; 500 th. för den första fanan; 60 thaler för den första fångna turco, med vilkor att han insättes i Cölns zoologiska trädgård; 500 thaler för ett halft refben ur Napoleons sida; o. s. v. En af de rikaste belöningarne stod omtalad i "Hamburger Nachrichten". Invånarne i en liten stad — jag tror Österöde — hade utfäst sig att samfäldt gifva en belöning af 40,000 thaler åt den, som "bringade dem Kejsar Napoleon, lefvande eller död". Summan var erhållen genom subskription. En belöning utlofvas äfven åt den, som i Champagne tömmer den första champagnebuteljen till Tysklands välgång och Frankrikes undergång. Det måtte dock vara förfärligt, att bära så mycket hat på sina skuldror tillika med tyngden af en krona, som, huru tung den är, likväl af ett krigets vindkast lätt kan bortblåsas.

I Cöln ses en mängd Johanniter-riddare, som åtagit sig frivillig sjukvård i fält. Jag såg i går åtta af dem afgå till krigsskådeplatsen. Nästan alla voro grefvar eller baroner med aristokratisk hållning, allvarliga, uppoffrande, menniskoölskande män, hvilka tyckas njuta stort anseende. Prester, nunnor och barmhertighetssystrar stå under deras befäl och beskydd. I förrgår lära 120 barmhertighets-systrar från Cöln afrest till lägret och 16 från Aachen jemte en mängd fransiskaner- och alexianer-bröder, de senare för att ombesörja fallna krigares begrafning, de förra för att meddela religionens tröst och hjälp åt sårade. Det är vackert att se all den välvilja, förtröstan och enighet, som råder bland dessa massor af krigare och prester, katoliker och protestanter. Hela Tyskland är nu blott ett folk, en familj, hvilkens alla medlemmar äro måna om att hjälpa och skydda hvarandra.

Hvad jubelrop i den lilla trädgården utanför mitt fenster! Musiken spelar en fanfar och ljudeliga "Hoch" höras skalla. Jag måste ut för att höra hvad som är å färde.

Ett telegram har ankommit, som förkunnar att under kronprinsens af Preussen befäl en batalj blifvit vunnen — vid Wörth — att Mac Mahons och Canroberts corpser äro upplösta och hela franska armén stadd på återtåg. Folksången uppselas, champagnekorkar springa, glädjen lyser i hvarje anlete och hög och låg fraternisera. En kompanikaptén vid landtvärnet, hvilken bor här på hotellet med fru och tvänne söner, kallar ner de sina, för att med dem tömma en butelj cliquot, och han glömmer icke att gå ut med ett glas till ordonnansen, som står i förstugan. "Hvad som riktigt fröjdar mig", hör jag honom säga, "är att sydarmén vann första bataljen; det var en rättvis belöning åt sydtyskarne för att de icke hysa något agg till oss nordtyskar." Sedan han tömt åtskilliga glas, fortfor han: "Nu gå vi till Paris, och jag ämnar med hela mitt kompani bivakera utanför café Tortoni under två månaders tid." Hans fru skrattar hjertligt, och deri kan man godt göra henne sällskap när man betänker, att hans kompani består af idel embetsmän, borgare och handtverkare, som bättre behöfvas hemma på sin plats, än utanför café Tortoni. Men i glädjen öfver utsigten till en fördelaktig fred skar han till i växten, den gode kaptenen, som egentligen är ett bergsråd från Westfalen. Vi få nu likväl se om tyskarne icke stanna förr än i Paris. Och hvad har då Napoleon att göra? Att inkognito, som han kom från England, åter begifva sig dit? Prinsen af Aumale, som en tid uppehållit sig i Spa, är nu i Bonn, afvaktande stridens utgång. De orleanska prinsarne tyckas här ega sympathier. Qui vivra, verra!

D. 7 Aug. Vi kommo ej att — såsom ämnadt var — lemna Cöln i dag. Ytterligare telegram ha bekräftat gårdagens segerbudskap. Kanonsalut, upprepad af tredubbelt eko, dånar från Cölns fästen, och fanor svaja från tak och fenster. I dômen är stor messa med sång; femtio prester, de äldsta iklädda den högtidliga, violetta skruden, officiera. Rökelsekaren svängas och på golfvet ligga katolikerna, knäböjande och korsande sig, under det stora flockar af protestantiska soldater stå undrande och se på presternas myckna bestyr i koret och lyssna till deras obegripliga latinska böner. Den herrliga dômen i sin imponerande storhet, sin harmoniska skönhet stämmer dock sin-

net till andakt. Med hjertat uppfyllt af ödmjukhet och vördnad skådar man sig omkring i detta förnämsta gotikens tempel, och lyssnar med välbehag till den sköna katolska kyrkosången, som upplyftande och fängslande klingar genom de höga hvalfven.

Från dōmen gjorde jag ett ströftåg till museum, nu fullständigt ordnad och i bättre skick än förut. Taflor af högre värde finnas här just ej många; likväl ser man några originaler af Rubens, hvilket väl icke är för mycket, då — såsom man vet — Cōln är hans födelsestad. En tafla af Alfred Rethel, — Den helige Bonifacius, predikande — utmärker sig såsom ett bland nyare tidens förnämligare alster. En täck bild af Lucas Cranach utgör perlan bland den massa af äldre målningar som här finnas och hvilkas största värde väl består deri, att de äro gamla. I skulpturväg finnes här månget kuriosum från urgamla tider. Af nyare konstnärers arbeten i den vägen synas mig en Flora, af en i Rom vistande tysk, samt en Hebe, matande Jupiters örn, af Carl Voss, de förnämsta. Flora hade blifvit hitflyttad från sina blomsterlunder utanför staden — botaniska trädgården — för att skyddas för fransmännens mitrailleuser, och hon står nu, luftig och lätt, som ville hon sväfva hän på vestans vingar, — men — instängd i en spjälbur! Apropos bur — måste jag berätta, att då vi i går besökte den särdeles vackra och väl ordnade zoologiska trädgården fingo vi se, att för alla djuren stodo burar tillreds, på det de, i händelse af fransmännens framryckande, måtte kunna deruti inpackas och transporteras till Berlin eller Magdeburg. Zoologiska trädgården ligger äfven utom stadens murar. Allt är förutsedt och väl ordnad. Men — Napoleon dröjde allt för länge med anfallet efter krigsförklaringen! Hade han plötsligt fallit in, kunde det kanske ha gått annorlunda. Nu fingo tyskarne tid att rusta sig och hemta sig från första förskräckelsen. "Vi gråta i afskedsstunden," sade mig en ung tyska, "men denna gång se vi med förtröstan och stolthet de våra gå ut i kriget; så var det icke förra gången, då tyskar stredo emot tyskar. Napoleon har gjort oss en stor tjänst", fortfor hon vidare, "han har velat söndra Tyskland; men han har dermed blott fastare tillknutit bandet emellan norden och södern. Måtte det nu aldrig mera kunna slitast!" Till detta lade äfven jag uppriktigt mina välgångsönskningar.

Vid hemfärden på qvällen från Zoologische Garten sågo vi, vid en jernvägsstation, en massa folk, män, qvinnor och barn,

uppklattrade i träd och på tak med sträckta halsar och i spänd väntan. På tillfrågan finga vi veta, att en transport af 500 franska fångar väntades, och att man var nyfiken att få se turcos, "die Affen", såsom man här kallar dessa afrikanska krigare, hvilka man tyckes föreställa sig såsom ett slags vilda halfmänniskor eller djur. Förbittringen emot Napoleon, som skickat ut sådane att anfälla Tysklands folk, är också mycket stor. Jag skulle gerna stannat för att få se en turco, men vagnen for vidare och jag måste följa med.

I går morse afgick en afdelning preussiskt artilleri, 6 kanoner med 7 hästar och för hvarje kanon 10 man. Kanonerna lågo så fina och blanka på sina vagnar och sågo alls icke ut som förstörelsevapen. Det hela tog sig högst elegant ut. I går qväll afgingo landtvärnets uhlaner härifrån till Trier. Jag hörde en sakkunnig man yttra att de i intet afseende stå efter liniens trupper. Jag fick komma in på kaserngården, der de exercerade innan de ryckte ut. De voro hurtiga och hade starka, väl inridna hästar. Hos alla råder en god anda och detta "*Landtwehr*" måtte vara en bra institution. "*Für Gott, König und Vaterland*" står det på det lilla kors, som de bära på sina mössor. De se ock alla ut, som ville de strida med lust och mod och offra blod och lif för hvad de anse rätt.

VIII.

Ober Lahnstein d. 8 Aug.

Under det vi i dag, från kl. 6 på morgonen till kl. 2 midnatten, med den stora, eleganta ångbåten *Friede* färdades upp för Rhen hit till Lahnstein, mötte vi fem stora Rhenångbåtar med den hvita flaggan och det röda malteserkorset. De voro alla fulla med sårade, som fördes till Cöln, sedan man redan förut forslat andra hundratal till Coblenz och Engers, der kadettskolans rymliga salar nu begagnas såsom lazarett. Dessutom sågo vi flera bantåg med fångar, som ilade fram längs flodens båda stränder. Från vårt fenster här i Lahnstein, midt för Stolzenfels, se vi allt emellanåt jernvägståg komma och fara nedanför strandens gröna kullar. Jag kan ej längre räkna dem. Man väntar hvarje ögonblick telegram om en större drabbning. Prins Friedrich Carls armé lär icke ämnat låta sydarmén ensam skära lagrar, och från Paris komma rykten om en revolution. Att Napoleon skall begifva sig öfver till Holland förmödas äfven. Ehuru lifligt intresserad af de stora tilldragelserna, har jag i dag haft mindre sinne för politiken än för de nejder

jag genomrest. Jag har varit mera öga än öra, ehuru jag, i följd af det ihållande ösregn, som förföljer oss, endast fått se de närmaste nejderna kring den ryktbara floden och föga af de perspektiv den har att erbjuda. Drachenfels behagade helt tvärt svepa in sig i en blygrå slöja just i det ögonblick jag fröjdade mig åt en solstråle, som framtittade då vi närmade oss den respektable jätten och som gaf mig hopp att riktigt få skåda hans seklergamla fysiognomi. Men detta hopp bedrog mig, som så många andra. Tid och pengar, god helsa, friska krafter och vackert väder behöfvas lika väl på en Rhenfärd, som på alla andra förlustelseresor. Man ville så gerna vandra uppför dessa höjder, som öfverallt omgifva den resande, och bese de pittoreska ruinerna något närmare. Detta låter också vanligen lätt göra sig, ty ångbåts-biljetten gäller för en tur uppför eller utför Rhen på alla de ångbåtar som tillhöra Rheinische Dampfschiffs-Gesellschaft; jag kan stiga ur och stiga på hvilka ångbåtar jag vill och dröja huru länge jag vill på vägen, der jag finner det vackert och vill göra en excursion. Kriget har dock inverkat menligt äfven på denna goda anordning så till vida, att nu endast tvänne af de stora ångbåtarna besörja passage-raretrafiken; alla de andra äro upptagna för trupp- och fångtransport. Stiger jag nu af någonstädes, så måste jag vänta till följande dag för att komma vidare, hvilket tager för mycket både tid och pengar. Detta förhindrar oss att se åtskilligt af det mest sevärda här, t. ex. det vackra kapell, som grefven af Fürstenberg-Stammheim låtit, på egen bekostnad, uppföra till den helige Apollinariii ära och hvilket de utmärktaste artister från Düsseldorf i sex år arbetat på att pryda med vackra tafflor, föreställande scener ur Christi födelses, lidandes och döds historia, och hvaribland lära finnas många af högt konstvärde. Prinsens af Leyen sköna slott Arenfels ville jag äfven gerna ha sett; men ännu hellre ville jag ega någon af de hundratals egendomar denne furste besitter längs Rhenflodens strand ända fram till Rotterdam. Vi helsa det väl bestyckade Ehrenbreitstein under förbifarten med den önskan, att dess eldgap icke måtte behöfva utsända någon mördande eld, utan att dess kanoner måtte dåna och framkalla sitt mångfaldigt upprepade eko endast för att med glädjeskott helsa en snart vunnen, lycklig fred.

Ändtligen mot kl. 7 upphörde regnet. Uthvilade företogo vi oss nu att vandra upp till ruinen Lahneck, som blifvit för några år sedan inköpt af en irländare mr Moriardy, hvilken

lärer ha nedlagt stora summor på restaurerandet af den gamla borgen, den han inredt efter engelsk fashion, med stor lyx och komfort. Det förmodas, att mannen ruinerat sig på sin ruin; åtminstone bjuder han nu ut den till salu. Kanske har han endast ledsnat på att sällskapa med molnen och derifrån se ned på den öfriga världen. En väldig riddareborg måtte visserligen Lahneck ha varit i forna tider; derom vittna de ännu höga och vidt utsträckta murarne.

D. 9 Aug. Gick månen i går qväll blodröd ned bakom Stolzenfels' höjder, så har i dag solen gått upp blek som en måne. Men den lyser dock; det är dock sol och uppehållsväder. Vi låta ro oss öfver till andra stranden, och stiga sedan uppåt, uppåt, tills vi efter en tröttsam vandring befinna oss vid det prydliga lilla götiska slottet Stolzenfels och i dess smånätta gemak, med sina inlagda golf, skurna ekmöbler, glasmålningar i fenstren och de mest pittoreska vyer genom desamma.

"Här har den svenska näktergalen, Jenny Lind, sjungit mången vacker sång för drottning Elisabeth och hennes gäster", sade kastellanen, då vi inkommo i den s. k. stora vapensalen. Då han erfor att vi voro svenskar glänste hans ögon, och han fortfor att med fördubblad ifver prisa "denna underbara sångerska, hvilkens like aldrig funnits och väl aldrig kommer att finnas i världen. Men så voro också alla menniskor galna i henne, från de kungliga till gemene man!" slöt han sitt loftal.

Bland skjutvapen fanns på slottet en enda kanon, — en liten modell af metall, som stod i ett af fenstren. Eljest fanns, utom några gamla spjut och sablar, inga andra försvarsvapen på borgen, än några vid bröstvärnet på gården uppstaplade stora stenklot, hvilka sedan sekler funnits der och som tjänade såsom försvarsvapen vid belägringar på den tiden, då fienden kom uppklättrande en och en i sender på en stegen. — Andra tider, andra seder!

Kastellanen på slottet var mycket förgrymmad på Napoleon. Han kallade honom ett "odjur, som borde sättas i bur". "Se der", tillade han, i det han visade ut åt floden, der fyra ångfartyg med det röda korsets flagga just gingo fram, "se der en del af hans blodiga verk." Det var verkligen en transport af sårade fransmän och tyskar, som afgick till Düsseldorf, der lazaretter äro inrättade äfvensom trädgårdar upplätta och plat-

ser beredda för sjuke och sårade i privathusen. Bland andra har den derstädes boende fursten af Hohenzollern inrättat 100 sjuksängar till fritt begagnande på sitt lustslott i närheten af Düsseldorf. Och med lika omsorg vårdas här vän som fiende. Man har nu sagt mig att Johanniter-orden har i sin tjänst 7000 personer och att på dess bekostnad 18,000 sjuke och sårade emottagas till vård.

IX.

Boppard d. 9 Aug.

På vägen hit i middags hade vi i sällskap 20 "Schwestern", som buro det röda korset kring armen. Trenne Johanniter-riddare, i scharlakansrockar med svarta sammetsuppslag och runda svarta kappor, följde med såsom systrarnas eller nunnornas ledare. Jag känner till en skånsk ädling, som hör till denna orden. Jag undrar just om neutralitets-lagarne hindra honom, att vara med om de barmhertighetsverk, hans medbröder nu utöfva? Nog är det eget att den gamla orden på detta sätt upplefvat! Riddarne ha icke mer ett befastadt Malta och inga stränga ordensregler; de äro blott medlemmar af ett hjälpgifvande förbund, som uppsöker och bistår den lidande, och i detta sitt ädla sträfvande inskränka de sig ej blott till de sårade. De gifva äfven understöd åt fattiga, öfvergifna hustrur och barn, hvilkas män och fäder gått ut i kriget. Här råder i allmänhet stor välgörenhet. Hvarje stad gör penninge-utdelning hvarannan vecka åt krigares enkor och barn. Både i Aachen och i Cöln har jag öfvervarit en sådan utdelning.

I detta ögonblick ligger, utanför hotellets fenster vid landningsbryggan, ytterligare tvänne ångbåtar med Johanniter-flaggan, och stadsboerne skynda dit med korgar fulla af bröd, kött, vin, isvatten med saft, cigarrer, m. m., delande lika åt fransman som åt tysk. "*Sie sind alle unglückliche Menschen*", säga de. De svårast sårade föras på bår upp till härvarande lazarett. Det var en hjertslitande syn, att se dessa arma offer ligga bleka och lidande på sina å salongsgolfven utlagda madrasser. De mindre svårt sårade sutto på däck. Det rhenska vinet tycktes väl smaka fransmännen, som med okuflig liflighet försökte hurra och ropa ett: "*vive Boppard!*" En fransman med armen i band sade mig att han fått en kula i handen, men hoppades slippa ifrån med amputerandet af en tumme. En turco med afskjutet ben glömde för ett ögonblick sin smärta vid njutningen af en tänd cigarr. "*Les allemands sont si bons!*" sade stilla en fransk

liniesoldat. Jag hörde en zuav med fransysk liflighet skildra striden vid Wörth. Han påstod att ammunition felades soldaterna, "eljest hade vi, sapristi, ej gifvit oss!" utropade han. Artilleri saknade de ock, fortsatte han, då preussarne deremot hade ett utmärkt sådant och dertill en fördelaktigare ställning på en höjd. "Vi stodo i en grop och saknade allt;" men, sade han, "en blodig slagtning var det. Nog blefvo från båda lägren 20,000 sårade och döda qvar på slagfältet!" — Talade han sanning, så är det förfärligt. Och icke ser det otroligt ut. Sedan i går har jag sett 11 stora ångbåtar och oräkneliga jernvägståg fullastade med sårade och fångar. Jag såg nedanför Stolzenfels en lång train med tusen personer fångar fara tätt förbi mig. Vaggondörrarne stodo öppna i några s. k. boskapsvagnar, och jag såg der zuaver — "*die rothen Hosen*," som tyskarne kalla dem — ligga tätt bredvid hvarandra. Jag anmärkte på fartyget, att af de sårade voro tyskarne, de segrande, tysta och stilla, då deremot fransmännen, de besegrade, icke kunde låta bli att tala om sitt mod och sin heroiska tapperhet.

Det ser ej bra ut för fransmännen nu. Hagenau, en vigtig punkt såsom sammanbindningsplats för jernbanorna Strasbourg—Hagenau—Metz och Strasbourg—Hagenau—Haney äro i tyskarnes händer, oupprifna. Från Hamburg skrives, att fransmännen i stor oordning lemnade Wörth. Vid Niederbronn försökte fransyskt artilleri att hålla sig qvar, men togs af bajrarnes, som anses vara tyska arméns pelare, handfasta, okufliga och uthålliga. Öfver allt på vägarne ligga döda och sårade. Hvilket gränslost elände!

I Weissenburg hade fransmännen från fenstren skjutit på tyskarne, hvilka, ursinniga, under kulregnet trängt sig in i husen, der striden nu fullföljdes med bajonetter och gevärskolfvar. Jag tänker mig de stora, groflemmade, välfödda, öldrickande tyskarne i fullt raseri emot de små, af vegetabilier och surt vin sig närmande spensliga fransmännen! Det är ju som en fejd mellan kattor och björnar! Kattorna klösas och fräsa med all makt; men — få de en björnram öfver sig, så måste de bli krossade.

På vägen hit gjorde vi bekantskap med én lärd tysk professor och hans fru, en glad och angenäm berliner-dam. De kommo från Saarbrücken, i hvars närhet professorn uppehållit sig för att utföra geodätiska arbeten, men der det slutligen blef dem alltför hett. Hon berättade om kejsarinnan Eugénies

besök på franska flottan och huruledes der den höga damen med ytterlig noggrannhet inspekterat allt. På ett af pansarfartygen anmärkte hon att skorstenarne stodo alltför snedt; en lurfvig kockspojke måste genast gå ned och kamma sig, och en matros med smutsiga inexpressibles fick befallning att skyndsammast sätta på sig rena underplagg. Innan hon aflägsnade sig skänkte hon till fartyget såsom skyddsmedel eller talisman några strån af den heliga Johannes' hår — hvaraf jag i Aachen lyckades få se tvänne tjocka testar i hvar sitt relikskrin. I sin proklamation till folket uti det i belägrings-tillstånd förklarade Paris ordar hon äfven om sin mission, stackars bigotta furstinna, som nu likväl bjuder till, att — efter sitt sätt att se saken — med energi föra regeringstöm-marne, understödd af Ollivier, hvilken sjelf tyckes ha insnärjt sig i en labyrinth af motsägelser, utur hvilken han torde få svårt att reda sig. Han gick upp som en sol; — huru skall han gå ned?

D. 10 Aug. Vi nödgas att dröja här ännu ett par dagar. Himlen är blygrå; den ena regnskuren aflöser den andra och ingen möjlighet finnes, att pr jernväg fortsätta resan. Alla tåg äro, intill den 12:te, upptagna för armén. Nya truppsändnings- och provianttåg följa det ena efter det andra, och när de återkomma medföra de fångar och sårade. I förrgår passerade här 4000 fångna fransmän, hvaribland äfven en general, som af härvarande pastor fick underrättelser om den för fransmännen så olyckliga affären vid Weissenburg. Hans ansigte mulnade då han tyst åhörde nyheten. Vid jernvägsstationen ser man Boppards qvinliga befolkning af alla åldrar, stånd och klasser, utrustad med förplägningar af alla slag, vänta på jernvägstågen, för att räcka förfriskningar åt de fångna och sårade. Öl står tillreds i stora ämbar af bleck, och jag har sett mången täck Boppards ungmö, med en stor kannan i ena handen och en skål i den andra, från vaggonens fotsteg, likt en annan Hebe, skänka i åt de solbrända krigarne. Man har blott ett mål: att hjälpa, lindra. Hela natten ha tåg och båtar passerat, de senare på sjelfva floden, de förra på ömse sidor om honom. I detta ögonblick passerar ett stort provianttåg tillika med 16 kanoner, allt till armén. Noggrannheten med förhör och passuppvisning har tyvärr visat sig vara nödvändig. I förrgår arresterades en ung man, som innehade för

fransmännen viktiga anteckningar om vägar och kommunikationer här i Rhentrakten. Han var nära släkt till en ansedd prestman i Coblenz, der han nu hålles fången om han ej redan, enligt krigslagarne, är expedierad. Mutor och spioneri spela tyvärr alltid en rol i krigstider.

En tysk handlande vid namn Carl Bichman, som öbehindradt talar både franska och spanska språken och är dekorerad med en spansk orden, blef för ett par dagar sedan arresterad som spion, men har lyckats undkomma. En badensare har — ertappad med spioneri — blifvit skjuten, o. s. v. Franska soldater och turcos, som i Frankfurt blifvit utmärkt väl förplägade, — dervid, bland andra, en fru Rothschild med dotter gått omkring och delat ut cigarrer — hade af detta kännit sig så betagna, att de högt ropat: "à bas Napoleon! vive Francfort!" De medföljande franska officerarne hade deremot sett förtviflade ut. Weissenburgs prefekt är äfven bland de sårade. Det måtte ha gått hett till i denna strid. Jag har hört militärer påstå, att den är att räkna såsom en af de blodigaste, som någonsin egt rum, i förhållande till den korta tid hvarunder den utkämpades. Att dömma efter de otaliga transporter med sårade, som kringsändas åt alla håll, hafva nog alla striderna varit blodiga. Huru skall detta sluta?

D. 11 Aug. Jag har i dag tillbragt f.m. på jernvägsstationen, der Boppards herrar och damer nu tyckas ha sin samlingsplats och der flera af damerna tillbringa hela dagar med att repa charpie och förfärdiga andra, för sårade nödvändiga, artiklar samt räcka förfriskningar åt dem som passera med jernvägstågen, hvilka alltid stanna här några minuter. Tvenne långa tåg, medförande andra armécorpsens artilleri, afgingo för en stund sedan till krigsskådeplatsen. Som ölet nu tagit slut, sedan stadens ena ölbryggare gått ut i kriget och den andra blifvit anmodad att aflemna hela sin tillverkning till armén, serverades soldater och befäl med varmt kaffe, hvilket tycktes väl smaka de hurtige krigarne. De vänta sig en hård kamp; "men — vi gå mot döden hvart vi gå!" sade, helt stilla, en ung korpral. I hvarje boskapsvagn voro inhysta 6 hästar och 4 man; derefter kommo 3:dje och 2:dra klassens vagnar, fulla med soldater och officerare, och sist kanonerna och ammunitionsvagnarne. Båda tågen voro mycket långa med, tvänne lokomotiv för hvardera. En stund derefter kom ett långt tåg med oxar och kor för armén; så ett tåg med blesserade; så åter ett provianttåg med, bland annat,

färskt bröd, bakadt här i Boppard, hvilket sändes till Saarbrücken, der man nu lider brist på allt. Jernvägsstyrelsen låter dagligen ett dylikt tåg gratis afgå, på det Boppards bagare måtte kunna till vanliga priser leverera sitt bröd i Saarbrücken. De kunna ej få det från närmare håll; arméns behof tager alla krafter i anspråk. Nu väntas ett nytt tåg med sårade, deribland äfven fransmän. Femtio af de svårast sårade skola stanna här och från alla hus aflemnas sängkläder, linne, täcken, madrasser m. m. för deras behof. Här, på denna sidan Rhen, gå dagligen minst 20 tåg genom staden, och åt alla har man tillreds traktering af kaffe, bröd, frukt, cigarrer, isvatten med saft, limonad, vin, m. m. Det är ett välsignadt land, detta "*Land am Rhein*"; rikedom måtte här finnas i öfverflöd. Men så finnes här ock gifmildhet och deltagande och öppna hjertan.

Af ett telegram från Sulz se vi att fransmännen förlorat vid Wörth 5000 man sårade och döda samt 6000 fångar. Ett senare telegram uppskattar döda och sårade till 10,000 man. På tyska sidan lära förlusterna ej vara stort mindre; 3 å 4000 döda och sårade uppgifvas i första hand.

Några hundra turcos hade, under striden, sträckt gevär åt en afdelning bäjrare. Men plötsligt höja de åter sina gevär och skjuta på sina, intet ondt anande, besegrare. Detta förräderi bestraffade de retade bājrarne med att hugga ned turcos till sista man.

Och här sitter jag nu, vid den mångbesjungna Rhenflodens strand, och skrifer om idel krig, blodsutgjutelse och elände! Men — hvad annat skall man skrifa om i denna tid och från denna plats? I detta ögonblick presenterar sig ock Rhen i harmoni med det som föregår i dess närhet — dyster och mörk. Dess bölja är svartgrå af det från höjderna genom regnet nedsköljda gruset, dess himmel är mörkgrå, öfverdragen med tjocka regnmoln. Den lilla staden Boppard har *en* rätt vacker, ehuru icke stenlagd, gata åt floden der hotel ligger vid hotel; eljest förefaller den mig som ett ynkligt näste, som fått några hyggligare hus vid utkanterna. Det inre af staden består för det mesta af förfallna murar, skräpiga hus af korsvirke, illa luktande svinstior, hönsgårdar med thy åtföljande sopbackar, m. m. dyl.

En för oss svenskar mindre behaglig underrättelse har mött oss här, nemligen att alla tyska hamnar äro spärrade. Huru komma

vi då hem? Dock — det får gå som det kan! Lyckliga må vi skatta oss i alla fall, som icke äro inblandade i denna blodiga strid. Om det fortfar att gå så raskt undan som det börjat och de båda stormakterna få hållas med hvarandra på egen hand och utan främmande inblandning, så måtte väl åtminstone kriget snart bli afgjort. Detta är en tröst, om ock sorglig, att tänka sig!

Strax vid krigets förklarande trodde man allmänt på de oftast segerrika franska vapnens framgång; men få se om ej tyskarne i detta krig bli de segrande! Jag för min del började ana något sådant redan i Aachen då jag såg skarorna af unga, kraftfulla män, iklädda landtvärnets uniform, arm i arm tåga ikring gatorna och hörde dem med förtröstans mod och entusiastisk tillförsigt sjunga sin vackra fosterländska sång:

Lieb' Vaterland, kannst ruhig sein:

Fest steht, und treu, dein Wacht am Rhein!

X.

Boppard d. 13 Augusti.

Efter flera dagars oupphörligt regn bröt i dag äntligen en solstråle fram ur molnen och jag var ej sen att taga vinken i akt och skynda hän till den dal, mot hvilken jag från mitt fönster nu i tvänne dagar med längtan och undran blickat. Från Rheinallé, der vi bo, går jag förbi *Mühlbad*, en skönt belägen vattenkuranstalt med trädgård och park nere vid Rhen, öfver en bro under hvilken, med vildt dån, en bred bäck forsar fram, och kommer så in i Mühlthal, den längsta och bredaste af de sju dalar, som mellan branta höjder utlöpa vid Boppard. Man går fram på en bred väg, kantad af höga popplar; till höger höja sig vinberg, till venster slingrar sig bäcken längs vägen. Smärre bäckar strömma ner öfver ängar och vinfält från de på ömse sidor framskjutande höjderna och störta sig i Mühlbach, hvilken tager sina vasaller med sig och snart förenar sig med den stora floden. Hvarje dal afgifver på detta sätt sin vattentribut i en liten bäck, som muntert framdansar mellan vinbergskullar. Det är en "rislen og raslen" ett slamrande af qvarnhjul, — ty icke mindre än sex qvarnar med trädgårdar och bostäder ligga här, på något afstånd från hvarandra — en grönska, en fullhet, en rikedom och fridfullhet i den yppiga naturen rundtomkring, som kommer en att glömma stundens oro och instämma med folkvisan:

"Und über dir des Waldes Dach,

Der Duft so frisch, der Hauch so kühl

Und alle Frühlingssänger wach —

Was fragst du nach dem Weltgewühl?"

En lokomotivpipas skärande ljud påminner mig dock snart, att jag är midt i verldstumlet, och från en bergshöjd, som jag nyss uppnått, ser jag djupt under mig ett iltåg rusa fram, på hvilket jag, med kikarens tillhjälp, kan räkna 32 kanoner.

Från denna bergshöjd har man en egendomlig utsigt öfver Rhen. Man ser nemligen här floden liksom delad i fyra sjöar. Höjden kallas ock derföre "die vier Seen". Rakt under mig ligger en af dessa sjöar, framför den lilla täcka byn Filsen med sin hvita kyrka; till venster mot nordost ligger den andra sjön, omsluten af byn Oberspay och slottet Liebeneck; till höger emot sydost ligger den tredje sjön med staden Boppard samt längre bort ännu en bit sjö med staden Camp till bakgrund. Framskjutande bergssidor och löfverk åstadkomma denna egendomliga utsigt, som dock kan ses endast från en begränsad punkt. Tio steg derifrån, och man ser åter Rhen böja sig rundtomkring Filsens slätt mot Camp på ena sidan och Oberspay på den andra. Efter en kort stunds hvila på en bänk, der otaliga namn vitna om många besök, företager jag nedvandringen förbi Alteburg. Bergstigen slingrar från den högsta, smala åsen, belägen 765 fot öfver hafvet, i zigzag ned till Mühlthal. Man njuter under hela vandringen af de mest fängslande utsigter åt alla håll; till höger djupt under sig har man Mühldalen med sina grönskande höjder och dalsänkningar som afslutas i ett oändligt fjerran med blånande bergskullar; till venster synes Rhenfloden med sina städer och byar, på hvilka slottet Liebeneck från sin höjd aristokratiskt skädar ned.

På min vandring råkade jag några qvinnor och gossar, som hemtade eklöf i säckar åt boskapen samt ved till bränsle. Då jag frågade dem om de ej funno det bra tröttsamt att gå den branta stigen med bördor, svarade de mig gladt: "Vi äro så vana dervid; vi gå här flera gånger om dagen!" Och jag kände mig så trött efter en enda vandring!

Boppardtrakten har ett utomordentligt helsosamt klimat, Kyrkans fäder i medeltiden kände ock väl till detta, hvarföre de här, på ett område af två timmars omkrets, anlade icke mindre än 7 kloster. Isynnerhet de som plågades af bröstlidande kommo hit för att här finna bot för sin sjukdom och hemta nya, friska krafter. Från öster till vester begränsas staden af Bopparder-Wald, en den herrligaste skog, rik på sekel-

gamla ekar och bokar. Dertill kommer ett utomordentligt öfverflöd på fruktträd af alla slag, som bära rika skördar. Härifrån utskeppas oerhörda massor af frukt till Holland, England, m. fl. närmare och fjärmare trakter. Nu äro aprikoserna och päronen mogna. Redan hafva utskeppats tusentals pund af körsbär och bigaråer; sedan komma valnötterna, hvilka ännu sitta gröna på de majestätiska trädens grenar, och slutligen vinstockarna, hvilka nu, hvarthän du blickar, stå så friskt grönskande och öfverfulla med drufklasar, ännu knappt halfmogna. O, det är ett välsignadt, ett herrligt land, detta "Land am Rhein!" Och likväl är det nu ett i sorg försäinkt land. Inga glada sånger höras; inga resande befolka de tomma hotellerna, ångfartygen gå af och an på floden, men blott för att föra nya offer till krigsskådeplatsen eller sårade derifrån. Segerbudskap komma och man jublar; men så komma också budskap om fallna markar, fäder, bröder eller vänner såsom en bitter galla i glädjebägaren. Man ser här mycket lidande, mycken smärta, men ock mycken hjälpsamhet och innerlighet. När sjukhusen blifva för öfverfulla, föras de svårast sårade till enskilda hem.

Det måste råda mycken demoralisation inom fransyska lägret, att dömma af den mängd icke sårade fångar, som här föras förbi. De se just icke heller bekymrade ut dessa fångar; de både skratta och prata. Bland det af tyskarne tagna bytet fanns äfven en hel fruntimmersgarderob i Mac Mahons läger; den togs tillika med stora proviantförråd, tvänne pontonbryggor ämnade för öfvergången af Rhen, kanoner, gevär, en stabsvagn innehållande bland annat 220,000 francs, m. m. m. m.

Men jag vill vända mig ifrån det ödesdigra krigets fasor, elände och uppoffringar, för att fortsätta min vandring från Alteburg genom Boppards inre stadsdelar, dit jag dock icke råder någon att begifva sig på fastande mage eller efter en nyss intagen middag. Jag skulle äfven helst vilja tillråda den besökande att begagna styltor vid passerandet af några vissa platser der, hvarjemte det icke heller vore ur vägen, att medföra en flaska god och stark eau de cologne. "Huru har denna ruckliga håla en gång kunnat vara en fri och betydande riksstad?" frågade jag mig sjelf, när jag passerade gator, der jag, bland annat, med utsträckta armar kunde nå husen på ömse sidor om gatan. Boppard berömmar sig af att vara en af de äldsta städer vid Rhen; den fanns till redan på romarnes tid, och i medeltiden spelade den en rol som riksstad. Jag

ville önska, att den nu kunde berömma sig af något mera renlighet, ty den är i detta afseende högst vanlottad, och det var med en känsla af verkligt välbehag som jag åter befann mig nere vid floden på strandgatan, hvilken är att betrakta såsom en dekoration, bakom hvilken de uråldriga rucklen från forna tider slugt gömma sig. Jag kunde likväl icke afhålla mig från att titta in genom porten i ett gammalt hus, som kallar sig: "Gasthaus zur goldenen Krone", och som daterar sig från anno 1200. Värden, en förekommande man, bad mig stiga in och förde mig genom rummen. I ett af dem gjorde han mig uppmärksam på ett utomordentligt fult och illa måladt porträtt af ett äldre fruntimmer, sägande: "Denna dam tillhör vår familj. Hon har i flere år varit guvernant i grefve Bismarcks hus." Då han förmodligen icke tyckte att denna under rättelse gjorde tillräckligt intryck på mig, såg han förvånad ut och frågade: "Ni känner väl Bismarck?" "Inte personligen!" svarade jag. "Nå ja, men till namnet åtminstone!" invände han, litet indignerad öfver min halsstarriga enfald. Sedan jag emellertid vederbörligen beundrat en stor oljefärgstafla, som, enligt utsago, skulle föreställa "Canale grande" i Venedig och som var ett verkligt plankstrykeri utan tecken till perspektiv, vann jag dock åter nåd för hans ögon, och han förde mig till en annan sal, der han med stor förnöjelse visade mig ännu ett stort porträtt i olja, föreställande en äldre herre med ett diplomatiskt och viktigt uttryck i sitt öfrigt mycket betydelselösa ansigte. "Detta är min gode vän, hofmästaren hos grefve Bismarck!" sade min ledsagare med upprymd mine. Taflan var af samma plankstrykareskola som de föregående, och jag misstänker att hotelvärden sjelf var artisten.

Utom de nya och eleganta hoteller Boppard eger, hvilka nu alla stå tomma och öfvergifna, finnas här också åtskilliga intressanta äldre byggnader. Dit hör den gamla dômen med sina 200 fot höga torn, die Pfarrkirche, som efter klockarens utsago skulle vara byggd på 1200-talet. Vid altarets ombyggnad för några år sedan gjorde man dock vid gräfningen ett fynd, som bär vitne om en mycket högre ålder för kyrkan. Man fann nemligen ett sigill i vax, som tillhört Theodorik I, erkebiskop i Trier (965—976). Åtskilligt i byggnadsstilen är lika med Carl den stores kapell i Aachen. Kyrkan har icke mindre än 7 klockor: stora klockan, middagsklockan, Ave Mariaklockan o. s. v. En af dem, utan inskrift och årtal,

anses vara den äldsta. Det måste vara ett plinglande när alla sju ringa på en gång! De, jag hörde, ha en utomordentligt vacker silfverklang. En annan kyrka, Karmeliter-kyrkan, lärers anses som utmärkt i sitt slag, byggd på 11 eller 1200-talet i en egendomlig, gammal gotisk stil. Klostret derinvid, hvilket numera är skolhus, säges vara stiftadt af den ryktbare Peter af Amiens som år 1110 dit medförde några munkar från berget Karmel. Mig föreföll kyrkan tung och besynnerlig till formen. Den har en vacker orgel och några särdeles vackra, i ek skurna korstolar, äfvensom åtskilliga vackra monument i sten. Den nybyggda evangeliska kyrkan är deremot af ogement ringa värde, till det yttre åtminstone. Den har inga fenster, blott en rund glugg, i form af en rosett, på hvardera sidan. Portalen, af hvitrappade pelare, ser ut som ingången till en helsökälla eller ett kafé. Förrre preussiske kungen, som med 10,000 thaler bekostat kyrkans uppförande, lär ock sjelf ha uppgjort ritningen dertill. Enligt en annan sägen, har han velat hafva kyrkan byggd i svensk stil, efter en svensk modell. Jag finner mig dock befogad att protestera emot kyrkans befogenhet, att gälla som profstycke på svensk byggnadsstil. Sådana kyrkor ha vi ej. En stor del af dem är måhända icke mycket vackrare, men sådana äro de ej!

Genom en stenport, under en lång, hög mur, kantad på ömse sidor med höga popplar och slutande med en rundel, som skjuter ut i Rhenfloden — ett slags *molo* eller *Eisbrücke*, utbygd till skydd för de ismassor vårfloden hitförer — kommer man ut på en chaussée eller bred väg, som på båda sidor är omgifven af vackra, moderna byggnader, de flesta i schweitzerstil med rika, lummiga trädgårdar. Allt är här prydligt och fint, ifrån Casino till borgmästarens hus, som är helt öfverväxt med murgrön. En ung handlande från Buenos Ayres, son till Boppards Rotschild, bygger sig en förtjusande, italiensk villa nere vid flodens strand, emedan hans unga fru triffes här bättre än i de heta zonerna. Och jag skulle göra som hon: man kan ej bättre önska sig, än att få slå sig till ro i denna fridfulla, välsignade nejd!

Om kallvattenkuranstalten Mühlbad har jag redan nämnt; men det finnes ännu en annan anstalt af samma slag i Boppard, det vidt berömda Marieberg, som lärers vara den förnämsta i sin art i hela Tyskland. Den har ett herrligt läge och är anlagd i stor stil. Hufvudbyggnaden inne-

håller hundra rum, väl möblerade och tillräckligt stora, åt floden till. I fordom tid var här ett kloster, och man ser ännu i de breda gångar, som omsluta den inre gården, inmurade grafstenar, monument efter hädangångna abedissor. Klostret stiftades år 1125 för adeliga jungfrur, och det gafs tider då det inom sina murar inneslöt ända till 150 döttrar af furstliga, greffliga, friherrliga och andra högadliga ätter. Men 1794 skrämdes fransmännen den sista abedissan på flykten. Hon begaf sig med sina nunnor, då endast tretton till antalet, till Frankfurt. Klostret såldes och inreddes till bomullsspinneri, som icke bar sig. 1824 inrättades der en större flickpension, som länge njöt stort anseende, men som upphörde 1838. Då inköptes Marieberg af en dr Schmitz, som inredde det till kallvattenkuranstalt, hvilken redan inom de första 10 åren af sin tillvaro räknade ej mindre än 1700 badgäster pr saison. Deras antal har årligen ökats. Hit strömmar folk från alla världens kanter, t. o. m. från Indien. Men för tillfället stå dess salar tomma och öde; blott en enda badgäst fanns nu kvar. En stor mängd fransmän hade denna sommar uppehållit sig i Marieberg, men vid krigsförklaringen reste alla genast sin väg, och de öfriga kurgästerna följde inom en vecka deras exempel. De stora, fyrkantiga badkaren, eller rättare bassinerna, af porslin sågo så inbjudande ut, fyllda, som de voro, till brädden af det kristallklaraste, blå vatten. Allt tycktes vara inredt enligt den högsta nyttas och komforts fordringar. Gården var prydd med blommor, springvatten, verandor och musikläktare, trädgården doftade af de herrligaste växter, fruktträden stodo tyngda af frukter, den stora, vidt utsträckta, lummiga parken hade långa, präktiga alléer och skuggrika promenader att erbjuda. Från balkongerna hade man de skönaste utsigter öfver Rhen och dess yppiga dalgångar, men — öfverallt rådde en tystnad, en stillhet, en orörlighet, som endast afbröts af de ord jag och min följeslagare vexlade med hvarandra. Det föreföll mig såsom hade jag vandrat i ett af sagans förtrollade slott, — såsom vore jag ej längre inom verklighetens hvardagsområde. Ur denna min fantasi väcktes jag af min cicerone, som plötsligt sade mig: "Priset för hvarje pensionär varierar här emellan 11 till 17 thaler i veckan, i ett för allt, läkarearfvode inberäknadt". Jag nämner detta, ifall någon af mina landsmän eller landsmanninnor skulle vilja föredraga "Boppard am Rhein" framför någon af våra svenska kallvattenkur-orter. Den förnämsta

källan, som sprudlar upp bland blommor på terrassen och kallas "der Orgelhorn", håller 8 gr. Réaumur. Dess vatten är kristallklart och har en så jemn temperatur, att det i högsta köld som i högsta värme endast förändrar sig en grad. Det ledes genom trädgården medelst jernrör in i badhuset.

I dag hafva 800 man landtvärn från Coblentz afgått härigenom till armén. Från Pommern komma oupphörligt nya förstärkningar. Nog är här ständig rörelse; den ena ångbåten korsar den andra, det ena jernvägståget aflöser det andra, tusentals menniskor komma och gå — och likväl är det som hvilade dödens stillhet öfver allt. Igenom de bortfarandes tacksamma hurrarop hör man, i vemodig aning, de utsända offrens kommande dödsqvidan; det är såsom sväfvade tunga åskor i luften, såsom skulle hvarje ögonblick kunna bringa någonting oanadt nytt, förfärligt.

Hvad innebär morgondagen? En stor, afgörande drabbning? En revolution i Paris? — Sedan några dagar har intet förspotts; "men ett tungt arbete ha vi haft och ett ännu svårare, tyngre och blodigare återstår oss väl!" hörde jag nyss yttras af en från Saarbrücken återkommen officer.

XI.

Mannheim d. 14 Augusti.

I går på morgonen lemnade vi Boppard, efter trenne timmars väntan på ångbåt. Inga regelbundna turer ega rum nu, hvarken till lands eller vatten. Allt får vika för transporten af trupper eller sårade och man får vara glad om man kan sticka sig in någorstades. En läkare, som reste till Sulz för att der taga vård om en illa blesserad vän, en köpman från Grünau, språkade vi an under färden på floden. När vi landat vid Mainz, rusade vi till bangården, emedan vi fått höra att tåget skulle afgå om en qvart med en train soldater. Vi fingo för hög betalning plats i en tredje klassens vagn, läkaren åter måste nöja sig med att färdas i en täckt boskapsvagn, derifrån han skrattande vinkade oss "farväl", sedan han satt sig på halmen bland de der instufvade soldaterna. Ett herrligt väder med mildradt solsken har följt oss under denna senare del af vår Rhenresa, hvarigenom vi kunnat njuta af de herrliga utsigter floden, ända till Mainz, i ständig vexling erbjuder. I Mainz sågo vi trupper under musik marschera förbi. De skulle göra en lång dagsmarsch med sina tunga packningar och sågo alla hurtiga och starka ut. Hvad som förvånar mig är, att inom den

i öfrigt så väl ordnade och utrustade preussiska armén soldaterna icke ha tält. Under det trenne dygns ösregn, som nyss gått öfver oss, hafva de, som varit kamperade på fälten, nödgats utan skydd uthärda ovädret. Tänk hvad elände, förkylningar och farsoter man till följd deraf har att motse!

Vi äro nu i Mannheim. Det är ganska eget, att inom några timmar bli förflyttad från en af Tysklands mest oregelbundna och till sitt inre smutsiga städer till dess mest snörräta och snygga. Men så kommer man ock från kuiperade och romantiskt sköna nejder in i ett bördigt men flackt slättland. Om jag undantager den stora parken, som i sitt slag är herrlig, har Mannheim just ingen vacker natur att erbjuda. Dess gamla ståtliga slott med sin runda portal, der slingerväxter i gröna festoner, skiftande från mörkare till ljusare, såsom kolossala fenstergardiner hänga mellan pelarne, de storartade träden i den slottet omgifvande parken, den lilla Neckarfloden, som här faller ut i Rhen, den vackra jernbron emellan det nya Ludwigshafen och det äldre Mannheim, allt detta förtjenar dock att ses och har sitt egendomliga intresse. Schillersplatsen, der skalden står i en oratorisk positur med theatern till bakgrund, anslog mig mindre.

Theaterhuset, stort men utan arkitektoniskt värde, har på sin frontispice Apollo med de nio muserna, mycket tjocka, välfödda, ölpussiga figurer, vidriga att skåda. I Jesuiterkyrkan — ett brokigt tempel från renaissancens tider — åhörde vi gudstjensten. En ung jesuit lät ordets manna regna öfver församlingen. Han talade om huruledes Herran låtit sina trogna för pröfnings skull hemsökas af krig och örlig allt ifrån Adams tid. Ibland annat erinrade han om huru "Gud i sin vrede" en gång sände öfver tyskarna "die Schweden". Men den allena saliggörande kyrkan hade dock, fortfor han, gått segrande genom alla pröfningar, och om man också nu hade att sörja öfver onda dagar, hvilka herrliga saker har man ej äfven att fröjda sig åt? "*Das grosse Geheimniss*", utropade han, och lyftade sin arm emot höjden, "den stora hemligheten om jungfru Marias obefläckade affelse är oss i detta århundrade förklarad, vi ha nu kommit till ljus, visshet och öfvertygelse i denna, för oss kristna så högst viktiga fråga. Dertill kommer, att nu i dessa sista tider sanningen om påvens ofelbarhet ändtligen förmått att göra sig gällande." I denna anda talade han med jesuitisk hänförelse. Efter ett par andliga sånger, hvilkas melodier likväl icke påminde om våra

vackra svenska psalmer, var gudstjensten slut. Derifrån gingo vi till bangården. Här mötte oss lif och rörelse. Ett transporttåg, bestående af en mängd hyrkuskar ifrån Berlin, med hästar och vagnar för arméns behof, höll vid stationen, der de förplägedes med bröd, ägg, öl och vin. De hade 3 à 4 thaler pr dag af staten, allt efter det antal hästar de medförde, hvarjemte deras vagnar voro assurerade till 80 à 100 thaler. De hade varit 14 dagar på väg ifrån Berlin — så långsamt kan det nu gå att färdas här — och på fyra dagar hade de ej fått något ordentligt mål, ehuru, likasom här, öl, bröd, ägg, korf, m. m. dagligen. De sågo lustiga ut i sin hvardagsdrägt och sina träskor, dessa arméns hyrda kuskar. Kuskroccken och stöflarna voro upphängda inne i waggonerna. Efter dem kom ett tåg med oxar och hövagnar, allt för arméns behof. I Mannheim sågos inga damer på bangården ombesörja fångars och sårades förpläging. Här ha herrarne och den manliga ungdomen åtagit sig detta bestyr. Fruntimmerna samla sig deremot i det storhertigligna slottets ena flygel, dit de, i en af de stora salarna, låtit föra upp sina symaskiner och der de nu arbeta för de sårade med att sy, repa charpie m. m. d. "Tid, penningar och arbete, allt måste vi offra!" heter det i en proklamation, utfärdad af den fruntimmersförening som här bildat sig med anledning af det förfärliga tillopp af sårade, som de sista dagarne medfört. Vi ha i Mannheim träffat samman med personer som nyss kommit från de ställen, der drabbningar egt rum, och fått höra de mest upprörande skildringar från krigstheatern. I Elsass hafva presterna fanatiserat landtbefolkningen, så att den liknar mera vilddjur än menniskor. I Wörth och trakterna deromkring hade folket varit ursinnigt. Det berättades att en skollärare förledt en skara ungdom, att misshandla sårade tyskar; att en 16 års gosse, sedan han plundrat en sårad, stuckit ut hans ögon; att andra skurit tungan af sårade fångar, m. fl. gräsligheter, som, ehuru otroliga de kunna förefalla, dock konstaterats äfven af de franska tidningarna. Också lärer raseriet mot innevånarne i Wörth varit förfärligt från tyskarnes sida; staden har blifvit strängt behandlad såsom en eröfrad stad och några af de vilda rånarne och de mest fiendtligt uppträdande bland dess befolkning, hvaribland äfven några embetsmän, ha enligt krigslag blifvit skjutna på stället. I Fröschweiler, en by i hvilken under återtåget fäktades och der fransyska hufvudquarteret en tid under striden var statio-

neradt, hade det sett ohyggligt ut. Hundradetals lik, mest af zuaver och turcos, hade der legat kringströdda i de nedtrampade vinbergen; hundradetals sårade fördes i oafbrutet tåg till fältlazaretten och oupphörliga nya fångster gjordes af fransmän, som tagit sin tillflykt till de kringliggande skogarne. Striden hade varit förfärligt blodig, då tyskarne stormade mot den 200 fot höga, af fransmännen ockuperade kullen vid Wörth. På sluttningen af kullen voro turcos och zuaver posterade, som hade fördelen af att kunna sigta på de nedifrån framryckande tyskarne, hvilka vid uppklätttrandet naturligtvis endast kunde skjuta blindt. Tvänne gånger blefvo tyskarne tillbakaslagna med oerhörda förluster; men, modiga och ihärdiga, stormade de ännu en tredje gång höjden, den de slutligen efter flera timmars blodig strid kunde eröfra. Sedan anfallet redan tvänne gånger blifvit tillbakaslaget, hade en bäjersk öfverste änyo samlat sitt regemente omkring sig och med hög röst sagt till sitt folk: *"Kinder, wir müssen noch einmal gehen! Ihr wisset was uns erwartet wenn wir nicht siegen!"* Ett dundrande *"Vorwärts!"* följde såsom svar på denna uppmaning. Tyskarne voro nemligen synnerligen förbittrade öfver att Napoleon skickade emot dem sådana vilda bestar, som Algeriets turcos, af hvilka man, efter en fransk seger, kunde vänta sig allt. De tänkte på det öde, som kunde drabba deras hustrur och döttrar, ifall dessa otämjda horder segrade, och förtviflans mod eldade dem till det tredje anfallet, som för dem innebar en nästan säker död. Min sagesman var en sårad bäjrare, som stod helt nära öfversten i striden. Förlusterna hade å båda sidor varit gräsliga och uppgått till många, många tusental i sårade och döda. Man har lätt att tro detta, då man ser de oupphörlichen nya transporter af sårade, som komma och gå. Här i Mannheim äro lazaretten och sjukhusen öfverfulla. Jag stod i går på bryggan, som går öfver Rhen, och betraktade ett tåg forvagnar, förspända med två hästar, som aldrig ville taga slut. Jag fick på tillfrågan veta, att en sådan kolonn nu i fem dagars tid tågat genom staden. Den består af landtmän, som skjutsa proviant för arméns räkning till jernvägsstationen i Ludwigshafen och sedan der emottaga sårade, dem de på de tömda vagnarne föra hit till sjukhusen. Det var oändliga förråder af westfaliska skinkor, kött, ost, smörtnunor, säckar med säd, mjöl, tunnor med öl, m. m. man såg passera. Man kan således hoppas att krigarne åtminstone ej svälta, om de ock på

annat sätt fara illa. De efter striden hit återkomna badenserne och bājrarne saknade bland annat skor och strumpor på sina sönderrifna, blödande fötter. Men så stickas här ock strumpor och skor köpas, och allt göres för att lindra och hjälpa. Och så går det till öfver allt.

Glädjen öfver segern är stor, om ock blandad med smärta. Tappert hafva tyskarne kämpat i detta krig, och att de med så stor manspillan köpt sina vunna bataljer är icke underligt då man betänker att de nödgats storma höjder med starkt befästade positioner, från hvilka fienden varit i tillfälle att utveckla ett mördande försvar. Hade den franske soldaten haft ett bättre befäl och icke varit så illa utrustad, som jag hört dem sjelfva berätta och det af alla underrättelser vill synas, hade måhända segern blifvit tvifvelaktig, ty här är tapperhet mot tapperhet lika; men den tyska armén, väl organiserad, är väl anfordrad och den franska motsatsen. När skall detta förfärliga slagande upphöra!!

XII.

Heidelberg d. 15 Augusti.

Sedan i går afton äro vi i det tjusande, undersköna Heidelberg och bo i "Pension Olinger" bland engelsmän, amerikanare, armenier samt en grek. I dag kom underrättelse om att tyskarne intågat i Nancy. De unga engelsmännen jublade, armenierne och amerikanarne sågo belåtna ut, deras damer repade charpie och greken sade: "ganz gut!" Man säger, att tyskarne uppfordrat Strasburg att gifva sig, under hot att annars storma staden, Napoleonsdagen till ära. Detta är dock väl blott ett rykte, men är betecknande för sinnesstämningen i afseende på Napoleon. Det säges att kejsaren ligger sjuk i sitt hufvudqvarter, och att han för ett par dagar sedan derifrån telegraferat till sin gemål: "I nästa slag skall jag segra eller falla". Man tror dock ej här på ett sådant hjeltomod hos Napoleon. Tiden skall utvisa hvad sant är eller ej.

Här ser jag åter, från mina fenster, den hvita flaggan med Johanniter-korset svaja. Omkring 500 sårade äro redan inquarterade på sjukhusen och flere väntas. Just nu ser jag ett långt tåg passera.

I den eljest så lifliga studentstaden finnas nu blott få studenter kvar. De flesta äro ute i kriget. Den unge greken, som här sedan tvänne år studerar juridik, sade mig att vid den corps han tillhör hafva alla kamraterna gått ut i elden. "Troligen

äro många af dem fallne!" tillade han. Deras gemensamma hund, corpshunden kallad, en stor, hvit, spetsnosing, är nu öfverlemnad till vård åt honom, såsom den ende, qvarvarande studentkamraten.

I går besökte vi genast slottsruinen och åhörde der musik af ett regemente, som i dag aftågat. En mängd promenerande stadsbor åhörde som vi musiken och njöto förfriskningar vid de små bord, som en restaurant för detta ändamål anordnat på högsta slottsvallen. I dag ha vi besökt Molkenkur, der man ser den herrliga slottsruinen under sig och Vogesernas bergssträcka framför sig i fjerran mot sydvest. Här uppe hade man hört kanondundret då Saarbrücken stormades.

Den 18 Augusti. Ännu en gång se vi en stad festligt smyckad med fanor! Men denna gång är det icke för att, såsom i Aachen, fira ett helgons namnsdag, utan för att fira ännu en ny seger, vunnen af det Nordtyska förbundets talrika arméer. Gifve Gud, att man rätt snart finge fira den sista segerfesten, så att det blefve en ända på det människoslagtande som nu pågår och som redan allt för länge pågått, huru raskt än krigsoperationerna utförts och huru kort än tiden kan synas för den utom stående betraktaren.

Vi hafva i dag på morgonen företagit en bergvandring i den undersköna nejd, som mot söder omgifver Heidelberg. Vår promenad gällde Königstuhl, den högsta punkten af de kringliggande bergen. "Ni kommer icke dit upp, tornet är stängdt, och vakter posterade kring höjden!" sade man oss i staden. Lika godt, vi försöka och gå till dess vi hindras, tänkte vi. I allmänhet tyckes här råda en till det löjligen gränsande försigtighet från polisens sida emot främlingar. Vi, såväl som de unga engelsmännen och en i går från München anländ tysk, ha alla fått oss hvar sitt långa tryckta plakat med frågor att besvara. Det heter deri:

Huru gammal är ni? Hvar född? Hvar har ni vistats? Hvart ämnar ni er? Ert yrke? Är ni gift? Äro er hustru, era barn med på resan? Hvar äro de? Huru gammalt är barnet n:o 1, 2, 3, 4 o. s. v. i samma genre. Detta plakat väckte naturligtvis stor munterhet bland ungherrarne. En af engelsmännen skref: no Kinder, but 4 Enkeln. Han tog neml. Enkel för att betyda onkel. Man skrattade och det fick stå för polisens räkning, att den 20-årige studenten hade 4 barnbarn.

Münchener-herrn bara mumlade: "Dummes Zeug!" och svensken sade: "Hvad tusan angår det polisen i Heidelberg om jag har ett tjog barn eller intet enda!"

Men nu till vår bergvandring.

Vi gingo den lilla väg, som från hotel Victoria leder upp till *Wolf-Schlucht*, den första höjd på vägen, derifrån man har en fri och obehindrad, herrlig utsigt öfver Neckarfloden och det bördiga land, hvilket den i mjuka krökningar genomflyter. Luften var genomskinligt klar, så att vi, med tillhjälp af kikare, kunde räkna 23 byar och städer, hvilka lågo såsom hvita rosor kringspridda på den vida ljusgröna matta, som utbredd sig för våra blickar och som begränsades af blånade berg i ett mildt solbelyst fjerran. Efter en kort hvila fortsätta vi vandringen uppåt på den breda, jemna, hårda vägen och uppnå sålunda snart en ny utsigtspunkt, *die Rondel*, derifrån vi icke allenast se Neckar slingra sig i ännu flera bugter, utan der vi äfven i sydvestlig riktning kunna upptäcka ett stycke af Rhenfloden glänsa fram i morgonljusningen. "Herrligt, herrligt!" utropa vi, under det vi åter taga oss en stunds hvila, ty det är mödosamt, detta ständiga uppåtsträfvande på oändliga zigzagvägar. Vi få dock icke dröja, huru ljufligt det än vore att få försjunka i betraktande af den sköna taflan; ty vi ha en lång vandring för oss. Fortsättande vägen, uppnå vi snart ännu en utsigtspunkt: *die Kanzel*, så kallad af ett slags skrank af sandsten, utbygdt kring en i oval form skarpt framskjutande klippa. En väldig predikstol, i sanning! Man upptäcker här, på en gång, staden Heidelberg rätt under sig, så nära, så nära, förefaller det en, att man tycker sig kunna harangera stadens innevånare och betänker icke, att man, för att kunna höras dit, behöfde en kanons väldiga stämman. Utsigten är dock härifrån icke så vidsträckt som från *die Rondel*; höga kastanjer och akasier med stammar, tjocka som våra tallars, resa sig rundt omkring på höjden och begränsa synkretsen. Efter en och en half timmes fortsatt vandring genom de skönaste skogsnejder, der bäckar sorla fram mellan den rika grönskan, sökande sig en väg till Neckar, äro vi vid *Molkenkur*. Men i dag ha vi icke tid att dröja här och njuta af det vidsträckta panorama, som erbjudes åt blicken, med de sköna ruinerna af Heidelbergs slott i förgrunden och Rhen och Vogeserna längst bort i fjerran. Vi fortsätta vår väg förbi ett stenbrott, der en mängd arbetare sysselsätta sig med att lösbyta, hugga och

mejsla den vackra röda sandsten, som det höga berget så rikligen skänker. Det är ett förträffligt byggnadsmateriel denna täta sandsten, som, utan att ega granitens hårdhet, trotsar sekler och lätt låter arbeta sig. Då man såg framför sig de släta bergväggar, ur hvilka stenen var tagen, kunde man tro, att blocken voro skurne utur dem, så fullkomligt jemna voro de. Icke ens bergen äro hårda i denna välsignade, milda, sköna, rikt gifvande natur. Den sista delen af vägen leder genom tall- och granskog, blandad med ek. Doften var balsamisk. Ändtligen voro vi vid målet för vår vandring, *der Königstuhl*, och det var en lisa, att här få hvila ut och förfriska sig med en seidel bier. Från den lilla alphyddan, som är belägen 569 mètres öfver hafvet och ungefär 473 mètres öfver Neckar, går man vidare, sedan man försett sig med tub och y/leschawl, till det nära derintill belägna tornet, hvarifrån man har den mest vidsträckta utsigt öfver nejden. Tornet är 29 mètres högt och man sade oss att vi hade 180 trappsteg att stiga. Och nu kände vi oss glada, att vara vid målet. Alla de höjder, hvilka jag hittills rundtomkring mig sett såsom grönskande berg resa sina höga, skogbegrönta hjessor mot molnen, såg jag nu ligga under mina fötter, såsom ett väldigt haf i ofantliga, gröna vågor. Neckar drog sig som en smal silfverstrimma genom det väldiga, böljande jordhafvet och Rhen sågs på fyra olika håll, likt koncentrerade ljuspunkter, glänsa fram i det soliga fjerran. Af tornspiran på Strasburgerdömen, som i riktigt klar luft lærer, med kikare, kunna skönjas bortom den fjerde Rhenpunkten, såg jag lika litet en skymt, som af Speyers döm, hvilken äfven ibland lærer kunna urskiljas; men jag hade en herrlig, vidsträckt utsigt öfver Rheingau. En lätt solrök låg öfver den sidan af landskapet, der Vogeserna höja sig.

Vi hade försett oss med en plankarta öfver nejden. Detta råder jag en hvar att göra, äfvensom att på stället hyra sig kikare och y/leschawl, hvilket allt man får till det måttliga priset af 5 groschen person. När vi återkommit till Alphyddan, gjorde värden oss uppmärksamma på, att det spelades en koral nere i Heidelberg. Man kunde verkligen förnimma ett svagt dallrande ljud af toner. "Någonting måtte ha inträffat!" sade gubben betänksamt, hvarefter kikaren skyndsamt riktades mot staden. På närmaste kyrktorn varnade vi nu tvänne gula och röda fanor — Badens färger — svaja, och vid närmare påseende upptäckte vi, att hela staden var prydd med brokiga

flaggor. "Vi ha åter en seger!" sade den gamle stolt, och jublande instämde hans hustru och barn i samma förmodan. Ehuru afskilda från skådeplatsen för händelserna, ha dock dessa bergshyddans innevånare på sitt vis kunnat följa med händelsernas gång. Vid alla de tre stora slagtningarne, nemligen vid Saarbrücken, Weissenburg och Wörth, har vinden legat åt Königstuhl, så att kanonaden tydligen hörts der. "*O es war ein Schiessen, ein Schiessen!*" sade de; och enär flaggor blifvit uthängda på kyrktornen i Heidelberg vid hvarje tyskarnes seger, så ha dessa höjdens enslingar lika fort som de andra kunnat fröjda sig derät. Ifriga att få en förklaring öfver stadens festliga utseende skyndade vi nu att bjuda vårt värdfolk farväl. Vi hade eljest gerna dröjt qvar häruppe öfver natten för att tidigt på morgonen få se en soluppgång; ty här finnes ett par goda och t. o. m. eleganta sofrum till gästers förfogande. Men nu bar det af utföre och hemåt med en sådan fart, att vi efter en knapp timme voro tillbaka hos "Frau Olinger", der vi fingo veta att tyskarne utkämpat en ny strid mot fransmännen. Nära Metz har d. 16 en blodig tolf timmars strid egt rum. En viktig, afgörande seger är vunnen, säger man; ty nu är Bazaine stängd från Paris. Frankrikes kejsare har ej annat att göra, än att steg för steg vika undan. Enligt senaste underrättelse är han nu i Rheims — alltså på väg vidare; och — sedan, hvarthän? Säkerligen icke till Paris. Der tyckes hans rol vara totalt utspelad. General Moltke är en bättre strateg än alla de franska generalerna tillsammans; det har visat sig, att den tyska armén blifvit förd med den mest beräknade klokhet, då deremot den franska arméns ledare synas ha förlorat all besinning. Man hoppas att den nyss levererade drabbningen skall vara en af de sista blodiga striderna, emedan de bästa franska stridskrafterna nu äro förlamade. Men då man ser de oerhörda truppmassor, som ännu dagligen härigenom färdas till armén, tycker man sig allt ha skäl för sin fruktan, att mycket blod ännu kommer att flyta! Tyska armén har gjort oerhörda förluster. Men den har en million man mobiliserade; och bakom denna million stå ännu två, tre millioner, om det gäller. Sedan i förrgår hafva jernvägstågen utan uppehåll följt på hvarandra. Vi bo så, att de gå tätt förbi vår trädgårdsbalkong, derifrån jag sett flere af dem passera. I går såg jag bland annat ett tåg bayerskt kavalleri passera. På de tre första vagnarne, som voro öppna lastvagnar, fördes öltunnor. Midt i hvarje vagn låg en kolossal

öltunna, på hvilken satt en trind bäjrare i sin gräsgröna uniform, godmodigt nickande och hurrande. Jag kunde icke underlåta att vifta med en tidning som jag höll i handen, och nu blef det ett viftande och ett helsande hela trainen igenom. Ett duktigt krigarfolk, dessa bäjrare! Jag hörde talas om en bājersk officer, som visat den största kallblodighet under en af stormningarne. Kulorna hade regnat så tätt från fransmännens leder, att de tyska soldaterna funnit sig befogade att krypa fram längs marken; men deras anförare gick ensam upprätt, bjudande sitt breda bröst och sin gigantiska corpus till en skott-taffla för fransmännen. Han gick dock oskadd genom kulregnet. En fiendtlig sqvadron kyrassierer framrycker nu, hvarvid de bājerska soldaterna, skrämda af den glänsande stålmuren, som hotar att falla öfver och krossa dem, göra höger om och börja fly. Då ropar deras anförare med dunderstämma: "*Kinder! Wollet Ihr mich allein lassen?*" Det behöfdes icke mer. Åter modiga, samla de sig kring sin anförare, som ger ordres att formera linie och stå stilla, afvaktande hans kommando att ge fyr. Förr finge ej ett enda skott aflossas. Fransmännen närma sig i sporrstreck; då de kommit inom skotthåll ljuder bājrarens kommando-ord, de väl sigtade gevären brinna af på en gång och en stor del af den franska ryttareskaran ligger som afmejad säd på fältet. Den återstående delen vänder om.

Man har redan många berättelser om tyskt mod och tysk sammanhållighet från detta krig. Tyskarne äro nu allesamman färdiga, att offra lif och blod för Tysklands enhet. Så var det icke 1866. Då stred broder emot broder, och då rådde modlöshet och tvekan. Mätte nu blott öfvermod icke följa på framgången, och det mäktiga, eniga Tyskland icke eftersträfvat öfverdrifna fördelar, utan i civilisationens sanna intresse begagna sig af den ställning det så ärorikt tillkämpar sig!

De tyska damernas alltför stora vänlighet emot de franska fångarne klandras mycket af den tyska pressen; och mig förefaller det, som hade tidningarna ej alldeles orätt i sina anmärkningar. Må alla sårade, vän som fiende, vårdas med samma omsorg och välvilja! Men att i främsta rummet offra blommor, leenden och artigheter på turcos, zuaver och spahis, som dödat deras landsmän och kanske t. o. m. deras närmaste, är icke tyska qvinnor värdigt; de borde icke glömma hertig Grammonts hotelse: "att icke ens qvinnor skola skonas". Jag har dock sett äfven

tyska män visa en lika stor artighet, och då få väl icke kvinnorna ensamt klandras. Nyfiknheten torde väl ock ha sin del i detta. Mått och steg äro nu tagna, att förhindra dessa demonstrationer. Inga nyfikna åskådare slippa numera in på bangården, när en transport af fångar eller sårade anländer. En ung dam, som, rörd af medlidande, länge konverserade med en obetydligt sårad turco, har fått röna mycken smälek för detta sitt — såsom man tyckte — ”opassande deltagande för en vild best”. Och dessa menniskor äro ju ock vildar. I Mannheim berättas, att när en af dessa, ”den nyaste civilisationens representanter i Europa”, hade blifvit förbunden af en d:r Wolf derstädes, visade han sin tacksamhet genom att bita ett finger af läkaren. Såsom en demonstration emot Napoleon, hvilken skickat sådana vilddjur emot civiliserade krigare, är det nu, från tysk sida, förordnad, att fångna turcos icke mera få föras tillsammans med franska soldater på jernvägen, utan att de skola forslas i ”*Verschlossene Güterwagen*”. Djur skola behandlas som djur, säga tyskarne, och det är en förolämpning emot den tappre, franske soldaten, att ställa honom tillsammans med sådana. Turcos äro dock menniskor, äfven de, och rå väl icke för att de blifvit uppfödda till rof, mord och plundring; de veta ju ej något bättre, än att slagta och slagtas. Men en skam blir det alltid för kejsar Napoleon att ha ställt dem i sina krigares led.

I vår lilla koloni repas flitigt charpie och stickas strumpor åt de sårade, som till större delen anlända hit barfota. Vi samlas efter théet i vår värdinnas salong, och under det herrarne repa charpie och fruntimren sticka, läsas högt de nyheter från kriget som den lilla *Heidelberger-Journal* meddelar. Läser man icke, musiceras det. En ung skotte, ganska musikalisk, sjunger sina karakteristiska hemlandsvisor, en annan sekunderar. Dottern i huset, en vacker, brunögd nittonårig tärna, lång och smärt, spelar piano, solo eller à quatre-mains med skotten. En liten knubbig amerikansk miss gör ingenting annat än skrattar oupphörligt och koketterar med en allvarlig Albions son, den hon dock icke lyckats bortkollra till den grad, att han, för att underhålla konversationen med henne, försummar att vid bordet äta dubbelt så mycket som andra menniskor. Hennes bror, en bildskön 16-årig gosse, ser med stum förvåning än på den oupphörligt skrattande systemen och än på sin kolossala, dyrbart utstyrd fru mamma, utan att ännu ha yttrat ett ord.

Jag har dock öfvertygats om att han icke är döfstum; man säger att hans stora svarta ögon hotas med blindhet, till följd af en omåttlig läselust.

Vi gingo på nytt i går att besöka Heidelbergs slottsruin, den sköna, den herrliga, som i storhet och romantiskt läge väl knappt eger sin like. "Och för detta förstörelsens verk ha vi också att tacka fransmännen!" sade vår *Führerin*, ett för sitt stånd ovanligt bildadt fruntimmer. Hon erinrade sig dock, att icke ensamt fransmännens kanoner utan äfven himlens åskor haft sin andel i förödelsen, ty år 1764 hade blixten antändt och krossat hvad 1693 års krig lemnat qvar oförstördt. Sedan dess har slottet varit en ruin, som under de första tiderna fritt fick förefalla. Stadens borgare hemtade till och med härifrån sten till sina byggnader. För denna vandalism sattes dock slutligen en gräns och numera vaktas, vårdas och underhålls ruinen på det sorgfälligaste. Kyrkan begagnades till gudstjenst ända till dess den nya evangeliska kyrkan blef färdig. Numera står den öde. Altartaflan af Rubens flyttades till Mannheim; något annat af värde egde den ej. Brokigt målade fenster och ett klumpigt träsnideri vitna ännu om dess forna, smaklösa inredning. Från kyrkan kommo vi in i en stor, ofantlig sal med marken till golf och nakna bjelkar under det höga, brutna taket. Här fira Heidelbergs innevånare ännu i dag sina stora fester, då salen, smyckad med löf, blommor och transparenter samt upplyst af en rik gaseklärering, lärar göra ett högst storartadt intryck. Den rymmer 2,000 personer. Höga transparenter stodo ännu qvar efter den senaste festen. De voro hvarken synnerligen sinnrikt tänkta eller väl utförda. Å en af dem var målad en hiskligt hög och mycket smal, gräsgrön gran, bakom hvilken en liten ljusgul hind skyggt tittade fram. Der under lästes med stora bokstäfver:

"Die Fichte hebt sich schlank empor;

Des Waldes Jungfrau stellt sich vor."

De andra transparenterna voro lika sinnrikt uttänkta och smakfullt utförda. Det stora vinfatet försummade vi ej att taga i betraktande. Vår ledsagerska påstod att det kunde rymma "tre gånger hundratusen buteljer". Den gode kurfursten Carl Theodor, hvilkens staty står på Neckarbron, lät en gång sina undersåter fylla fatet med tionde af allt slags vin, som skördas i Pfalz.

Kort före oss hade en katolsk fältprest med några soldater besett slottet. När de fingo se det stora fatet, utropade solda-

terna: "Ack om det vore fullt med vin!" hvarpå presten salvelsefullt tillade: "Ack ja! vore det så! Men få vi bara ett enigt, katolskt Tyskland, så blir nog fatet fylldt, derom kunnen I vara öfvertygade!" I hvad sammanhang det stora vinfatet i Heidelberg står med ett enigt, *katolskt* Tyskland, det förstår jag ej. Men den katolske presten begrep det väl, förmodar jag, och förstod kanske också att tyda den gåtan för sin omgifning. I en lång vinkällare utanför "das Heiligthum", såsom den katolske presten väl borde — enligt sin åsigt — kalla det stora vinfatet, fanns ett mindre ekfat, som rymmer endast 60,000 buteljer. Af sådana fat hade kurfurstens haft 12 st., som voro fyllda med de utsöktaste vinerna. Ett ännu mindre vinfat fanns der ock, anmärkningsvärdt endast för träsnideriet ofvanför kran-tappen. Man såg der nemligen Jungfru Maria med Jesusbarnet på armen. Att flitigt vrida påappen var väl då ett omtyckt sätt att visa sin tillbedjan för madonnan, kan jag tro.

Omkring "das dicke Thurm" med sina 22 fot tjocka murar har en 200-årig murgröna slingrat sina, nu icke mera späda, grenar och bildat en tjock, grön, ständigt växande mur till stöd åt de ramlande stenmurarne. Stammen å en af dessa grenar mätte 18 tum i omkrets. Det är icke murgrönsrankor, man här ser framför sig; det är riktiga träd af murgrön, som i oändliga slingringar och vridningar än klänga sig uppför de höga, mot molnen sträfvande murarne, än linda sig ikring de öfriga träd, som, skjutande upp ur slottsgrafvarna, bada sina yppiga kronor i solljuset, under det deras stammar dölja sig i ett ogenomträngligt, dunkelt snår, som näres af fuktigheten der nere. Jag såg ett körsbärsträd så högt, som någon af våra högsta tallar, och frågade om man någonsin kunde skörda frukten af detta träd. "Den låta vi foglarna få", svarades mig; "vi ha ändå frukt fullt opp".

En sådan vegetation som i Heidelberg får man väl svårigen se annorstädes. En mängd klara källor framsorla öfverallt hvarthän man går i dess parker och lundar. Man har också roat sig med att i slottsparken plantera träd från alla zoner på vårt klot, ända ifrån nordliga Siberien till Syd-Amerika. Och alla äro försedda med etiketter, som visa hvarifrån de härstamma.

Nya resande inträffa dagligen. I dag fick jag till bordsgranne en bäjrare, som rest hit för att besöka en blesserad vän. Han sade mig att här för närvarande ligga 692 sårade på

de olika sjukhusen, ett betydligt antal för en så liten stad. Han beklagade äfven, att bristen på läkare redan varit kännbar under detta krig. Nu hade, i dessa dagar, en afdelning "barmherzige Schwestern" ankommit såsom förstärkning åt de fåtaliga läkarne. Huru dessa stått ut med det oerhörda arbete de haft att fullgöra, må Herren allena veta. Mig förefaller det obegripligt.

Tåg på tåg ila i dag här förbi. Nya förstärkningar för armén komma från Würzburger-sidan; nya transporter med sårade komma med Mannheimer-tågen. När skall detta elände taga slut? Tyskarne gifva sig tvifvelsutänkt icke tillfreds förr än de hafva Strasburg och Metz, och dessa bägge städer äro starkt befästade.

XIII.

Eisenach den 22 Augusti.

Hvarföre icke dröja här, åtminstone tills drufvorna hinna mogna! tänkte jag då jag sista aftonen i Heidelberg från det vackra Wolfsbrunnen, den olycklige Fredrik V:es och hans gemåls favoritställe, for öfver Neckar och såg de gröna drufklasarne titta fram mellan de saftigt gröna vinbladen. Sedan vi landat vid andra stranden, gingo vi uppför den af Heidelberg-studenternas temligen ofarliga dueller renommerade Hirschgasse och längs "der Philosophenweg", en promenad, som borde vara en af de ryktbaraste i verlden. Heidelbergs slottsruin, belyst af den nedgående aftonsolens skimmer, framstod skönare än någonsin. Det var ett fépalats i magisk glans, midt i en massa af underbart yppig grönska; det var en rikedom af betydelsefull poesi, sådan som endast ett skönt människoverk, halft splittradt, i förening med den mest ungdomliga, oförvanskligt herrliga natur kunna erbjuda.

Luften var genomskinligt klar denna vår sista afton i Heidelberg, hvarföre vi ock under vår vandring kunde med tillhjälp af kikaren se de fyra tornen af Speyers katedral och ännu längre bort, längst i sydvest vid horizontens rand, liksom en svart mast, som vi trodde vara Strasburger-dömens tornspira. Här rådde blott frid omkring oss i den tysta qvällen. Icke en vindfläkt störde naturens ro, och de vandrare, vi då och då mötte, helsade vänligt eller samspråkade sinsemellan med stilla förnöjsamhet. Men der, längst borta vid den smärta tornspiran, hvad föregår väl der? frågade jag, ovillkorligt rysande

vid de skräckscener som gestaltade sig för min själs ögon vid tanken på den belägrade staden. Kanske att just i detta ögonblick granater flyga in från den belägrande fiendens läger, antända staden och förvandla den till grushögar, kanske att redan hungern börjat sin mordkamp i bredd med fiendens kanoner! Och dessa fiender, de utgöras ju äfven af dessa fredliga bygders befolkning, der jag nu, en främling, går lugnt min väg fram, utan att ofredas af någon, och der man hör, från hvem man talar med, blott sorg och ovilja öfver det pågående kriget! Det är förfärligt att någonting så barbariskt som krig skall kunna ega rum mellan kristna samhällen! Man ifrar för dödsstraffets afskaffande, en monark skyr för att underskrifva en dödsdom när det gäller att straffa en missdådare, en för samhället vådlig person; men att underteckna en krigsförklaring, att dermed döma millioner menniskor till död och olycka, hela landsträckor till sköflings, det förbjuder dem icke deras samveten, och detta gillas af statsmän, af folket, som jublar åt eget och likars förderf och förstöring! Hvilken blindhet, hvilken hårdhet och hvilket oförnuft!

På morgonen följande dag, en herrlig söndag, sade vi Heidelberg farväl, för att begifva oss genom Tyskland hemåt, till barrskogarnes, granitbergens och snöns land. Då vi under det snabba framåtillandet passerade på afstånd Worms och jag sträckte mig ut genom kupéfenstret, för att se en skymt af den ärevördiga dömen, till hvilken grundstenen lades redan i åttonde seklet, sade min granne i vaggonen, en heidelbergare: "Der ser ni också en stad, som en gång härjats och förstörts af fransmännen under Mélacs befäl! Och någon kan tro att vi icke skulle offra vårt bästa blod och vår sista gulden för att freda oss för dem!" Badensarens ord nådde mitt öra, men mitt sinne var uppfyllt med minnet af Luther, som fordom der borta modigt kämpade sin strid för forskningens och samvetets rätt.

Efter några timmars färd voro vi i den gamla f. d. riksstaden Frankfurt am Main, smyckad med fladdrande fanor och brokiga band. Det gällde segern vid Gravelotte, denna ödesdigra seger såväl för de segrande som de besegrade.

På theatern gafs en festrepresentation till segerns ära. För tillfället författade verser skulle deklameras och "Wallensteins Lager" uppföras. Tyvärr kommo vi för sent för att erhålla biljetter. Vi fingo i stället använda eftermiddagen med att bese stadens yttre. Vi läto det gå på en slump och stego upp i en omnibus,

som icke förde oss till Bethmans museum, der Danneckers sköna Ariadne förevisas, utan längs Bockenheimer-chaussén till Zoologische Garten, der vi sågo en elefant väfva positiv, göra med sina klumpiga ben ett försök att dansa och slutligen traktera mungiga. En argstint struts, som retades af en officer i ljusblå uniform, klef med långa ben och hväste fram ett otäckt ljud ur sin långsträckta hals. För öfrigt var trädgården ganska väl försedd med djur från alla möjliga zoner.

Återkomna till staden gingo vi förbi Goethes fäderneboning. Den ser så hemtreflig ut, denna gammaldagsbyggnad, der Tysklands ypperste skald framlevat sin barndom och ett ungdomslif, fullt af ädla njutningar. Huset är väl bibehållet och ofvanför porten finnes en marmortafla anbragt, på hvilken läses: "Hier ward Johan Wolfgang Goethe am 28 August 1749 geboren".

Någonting mera gammaldags besynnerligt än rådhuset i Frankfurt kan man väl icke få se, liksom man har svårt att tänka sig en mörkare och otrefligare gata än die Judengasse. Många af de spetsgaflade, höga och smala rucklena hålla nu på att rifvas, andra sönderfalla nästan af sig sjelfva. En ny praktfull synagoga afslutar gatan. Det bredvid synagogan liggande f. d. Rothschildska huset, från hvilket den bekanta penningfurstefamiljen utgått, är restaurerad till en restauration. En kypare, som med sitt hvita förkläde stod i porten, var en i ögonen fallande ljuspunkt, efter det mörker och den smuts, vi nyss passerat.

"Hvar äro vi nu? Jag tror att vi kommit direkte in i nordanskog!" utropade jag då vi, följande dag, på vägen mellan Fulda och Eisenach, befunno oss helt plötsligt i en mörk barrskog och ett landskap stack fram af så nordisk karaktär, att man kunde tro sig hemma i Ångermanland eller Jemtland. Men de breda elfvarna och vida sjöarna återfinnas dock icke här. Invid den lilla oansenliga staden Eisenach ligger, på en hög skogbevuxen bergskulle, slottet Wartburg, bekant genom det s. k. sångarkriget och af Luthers vistelse derstädes. Det var en mulen, höstlig eftermiddag vi besökte slottet. Den lilla kammare, der Luther öfversatte bibeln, och det kapell, der han förkunnade religionens ord och höll gudstjenst utan messa, måste vara af stort historiskt intresse för alla protestanter. I det väl bibehållna arbetsrummet ses hans skrifbord, hans rustning såsom den föregifne "junker Georg", hans och hans föräldrars porträtter, hans dryckeskanna, säng, koffert m. m. Den gröna kakelugnen lär utgöra en svår frestelse för engelska kuriositets-

samlare, hvilka bjudit ända till 30,000 riksdaler, för att erhålla denna klenod. Den är väl också en utaf de äldsta i sitt slag. Kakelugnen i biljardsalen på Ulriksdals slott skulle se upp eller rättare ner till denna lilla värmebringare, utan luckor eller eldstad inåt rummet, såsom en fasligt föräldrad grande-tante inom familjen Grönkakel, med anor från — kanske början af 1400-talet. Från det lilla fenstret njuter man den herrligaste, vidsträckta utsigt öfver "höga berg och djupa dalar", alla allvarliga, skogbeksädda. Det i romanisk stil byggda slottet är väl underhållet; den stora salen, i hvilken det mytiska s. k. kriget mellan Tysklands minnesångare egde rum, musikaliskt dramatiskt behandladt af Richard Wagner i hans bekanta opera "Tannhäuser", är delvis ornerad i mohrisk stil. Slottet måste vara en förtjusande sommarvistelseort. Nu låg en dyster höstton öfver det hela, ett intryck som ökades af den inbrytande qvällskymningen.

XIV.

Hamburg den 24 Aug.

Hvilka vexlande taflor erbjudas icke under en resa! I går morse företog jag mig en sista promenad genom den lilla oansenliga staden Eisenach, utan att rätt kunna lära mig inse hvarför den fått sig tillagd epithetet "vacker". Vi hastade derifrån med jernbantaget, som förde oss till Cassel, der vi redan tolfte inträffade. I Cassel gjordes fyra timmars uppehåll. Skulle vi begagna denna tid till att besöka det berömda, sköna Wilhelmshöhe, som vi blott sett skymta fram i förbifarten på afstånd, eller skulle vi bese staden? Då man sade oss att fyra timmar åtginge för en färd till det kungl. lustslottet om vi ville se hela parken, beslöto vi oss för att stanna der vi voro. Vi begåfvo oss först till stadens största torg, der Friedrichs-plats, för att bese slottet, museum och den affidne landtgreve Friedrich II:s statue — som har en påtaglig likhet med Edvard Stjernströms för alla svenskar välbekanta drag — och en mönstring af trupper, som skulle afgå till kriget. Å en del af det ofantliga torget, Cassels marsfält, öfvades rekryter i grupper af 3 à 6 man. Ett af dessa tretal roade mig särdeles; en af de unga karlarne var ovanligt lång och groflemmad med ett fromt utseende, hans båda kamrater deremot småväxta och mycket morska. Det ville tålamod till för den underofficer, som exer-

cerade dem, så otympligt buro de sig åt, synnerligen den långa; men den kommenderande tog sitt kall viktigt och allvarligt och de underlydande voro icke mindre viktiga och villiga, och så tog man om och om igen tills det gick för sig. Huru det nu må gå med exercisen lära de sig dock, hvad det lider, att slå ihjel eller låta slå ihjel sig. Mig föreföll den långa tafatta räkeln såsom ämne till en Sven Dufva. Genom den storartade parken, en herrlig anläggning sedan 1707, efter den namnkunnige le Nötres plan, gingo vi till orangeribyggnaden, der en industri-utställning pågick under lika ogynnsamma omständigheter som vår svenska 1866, då också ett brinnande krig borttog intresset för allt annat. Det inre af expositionens anordning påminte äfven mycket om vår. Bland annat funnos der vitglacerade, runda kakelugnar, måhända dock något mindre och mera utsirade än våra. Guldsmedsarbetena voro utsökt smakfulla. I mellersta salongen, en rotunda, sågos äldre och nyare skulpturarbeten i marmor och gips; i rummets midt stod en fontän, lik den Bolinderska å vår exposition. Gaslågor voro anbringade kring fontänens fot och skålens rand, och då det ofvanom dem framsorlande springvattnet bildade otaliga prismor hördes af mängden: "Göttlich! Wunderschön!" Vi hade tagit plats i den intill rotundan gränsande konsertsalen, der en orkester lät höra sina toner under det man spisade middag à la carte, åt smörgås till en seidel bier eller nöjde sig med kaffe eller chocolate med tårter. På den långa smala salens väggar voro tänkespråk anbringade i stora bokstäfver. Alla gingo de ut på att uppmana till idoghet, flit och goda seder, att ära och älska Gud, öfverhet, sitt land och sina medmenniskor, att vara arbetsam och måttlig — denna senare förmaning just icke till restaurantens fromma, öfver hvars buffet dessutom stod anslaget att allt skulle serveras till vanligt, måttligt pris. Det var någonting gemüthlich i denna interiör, der man såg Cassels damer sitta flitiga vid sina handarbeten, lyssnande till musiken eller småpratande vid kaffekoppen, och herrarne samlade i politiserande smärre grupper kring småborden vid ölseidlur eller vinflaskor. Unga soldater, tillhörande landtvärnet, bröder, söner troligen i de borgerliga familjerna, gåfvo sin på en gång lifliga och melanholiska relief åt taflan.

Några timmar senare, och en annan icke mindre brokig, icke mindre rörlig tafla upprullade sig för våra blickar. Vi voro nu i Hannover, inne i en af bangårdens stora väntnings-

salar, der kaffe och thé på ett stort bord i salens midt lofvade den trötte resanden vederqvickelse i qvällens sena timme. Klockan hade slagit elfva när vi anlände. Klockan tre på natten skulle bantåget norrut afgå. Vi hade här således intet annat val än att söka den hvila och vederqvickelse en väntningssal kunde erbjuda. Många sågo vi här som redan sofvo godt, andra åter pratade eller läste tidningar under det de läto servera sig mat och dryck. I ett hörn af salen sutto några unga herrar spelande kort; de hade alla den hvita bindeln med det röda korset kring armen. Jag satte mig att se på spelet, som, att dömma af insatserna, tycktes gälla en mycket låg point. En äldre herre satt nära de spelande. Han trodde sig möjligen läsa ett ogillande af de unga männens sysselsättning i mina af resan trötta anletsdrag, ty han tilltalade mig med att säga: "Man måste ursäkta ungdomen! De skola vaka natt efter natt för inväntandet af tåg med sårade, de måste hålla sig vakna med någon sysselsättning." Vi kommo oss nu i samtal och jag fick veta att han, en godsegare i norra Tyskland, var Johanniter-riddare och chef för en afdelning af den frivilliga sjukvården i fält. Då han hörde att jag var från Sverige, drog sig ett moln öfver hans utmärkt vackra drag. Detta föreföll mig så eget att jag skämtande bad honom förklara hvad han kunde ha emot ett neutralt land som Sverige, som är vänskapligt sinnadt mot Tyskland. "Vänskapligt sinnadt", upprepade han, "nej, svenskarne hata oss tyskar!" En sådan beskyllning fann jag obefogad och sökte taga honom ur hans villfarelse med att anföra, det jag af bref från hemmet visste att man der allmänt gillade vår regerings neutralitetsförklaring på samma gång man med lifligt deltagande och oro följde gången af den strid, som pågick mellan världens tvänne förnämsta arméer. Han deremot påstod att vår tidningspress — den allmänna opinionens organ — utslungade de hårdaste beskyllningar mot tyska nationen, under det den med hänförelse omfattade Frankrikes sak. "Allt franskt ser den i de ljusaste, allt tyskt i de svartaste färger. Tyskland, säger den, vill blott plundra och eröfra." "Men hela världen vet ju att Frankrike förklarat kriget", skyndade jag mig att invända, "och om vår press hyser deltagande för franska arméns olyckor, så kan ni ej undra derpå, då Frankrike nästan alltid visat sympatier för Sverige." — "Frankrike sympatier för Sverige!" upprepade han misstroget. "Måhända skola halten och betydelsen af dessa sympatier visa sig i en annan dager,

när vi väl segrat öfver den franska politiken; ty segra skola vi, var viss derpå.”

En lokomotivpipas ljud afbröt vårt samtal. Ett tåg med sårade hade anländt. De unga spelarne kastade från sig korten och skyndade ut, följda af Johanniterherrn. Strax derefter sutto vi i en jernvägskupé, ilande mot norden.

I Bokhandeln finnes till salu:

Rosa Arntson. En Skildring ur lifvet af TURDUS MERULA.
Pris: 2 Rdr 50 öre.

Dagligt Allehanda yttrar härom: Äfven detta arbete af en inom vår litteratur fördelaktigt känd signatur eger i många fall ett värde, som bör tillförsäkra det en icke obetydlig krets af läsare, i synnerhet bland dem som företrädesvis älska ett vackert och blomstrande språk, lifligt färglagda naturmålningar och en viss poetisk sentiment, som i synnerhet i vissa partier på ett rätt lyckadt sätt finner sitt uttryck. Såsom karaktersteckning betraktadt, är det från början onekligen väl anlagdt. Planen att teckna en i inskränkta lifsvilkor uppvuxen flickas vaknande behof af ett rikare lifsinnehåll än hon kunde få i den aflägsna bygd, der hon föddes, och af föräldrar, som aldrig känt och derföre icke kunde rätt förstå ett sådant behof, hennes derpå grundade bekantskap med stora verlden och de deraf följande konflikterna, som skola finna sin lösning och försoning i det enkla hemmets verld, dit hon med många brutna illusioner återvänder, är väl tänkt.

Spökhistorier vid julbrasan. Öfversättning från engelskan af TURDUS MERULA. Pris: 1 Rdr 50 öre.

Hrr Bokhandlare i landsorten ega att från och med den 1 December 1870 requirera ofvanstående böcker i Fritzes Bokhandel.
